Osmanlı Nasihat-Nâme Geleneğinin Son Halkalarından Biri: Mehmed Necmeddîn'in Pend-i Necmeddîn İsimli Manzûm Nasihat-Nâmesi

One of The Latest Rings of The Ottoman Advicebook Tradition: Mehmed Necmeddin's Versed Advicebook Pend-i Necmeddin

Mustafa Yasin Başçetin* - Yasemin Kolcu**

Abstract: Since the beginning of history, people have made various recommendations to educate the society and future generations, to guide them to the good and the right, and to show them the ways to live happily and peacefully. This process, which is experienced similarly in almost every society and nation, continued with the use of literature in education. In the tradition of Diwan literature, it is more important to say how it is said than what is said, but in terms of how-to-say, which is a kind written out of this understanding, the word itself is much more important than how it is said. Advicebooks were written to teach and educate many different types of people such as sultans, viziers, children and youth as an individual suitable for the goals and ideals of the society. The Quran, hadiths, proverbs, idioms are considered as moral works containing indirect advice. The existence of these works is also an indication of the opinion of advice in every area of society. Advicebooks are the types of that agreement reflected in literature. Many suggestions have been written in Diwan literature with various verse forms as poetry and prose. The verse-penned work named Pend-i Necmeddin, written in Turkish by Mehmed Necmeddin Efendi in the XIX. century is one of the last examples of that tradition. In terms of the fact that it is a work directly related to the advice tradition and the social structure, and at the same time to follow the social change, the elements of the social structure and the elements of advice are extremely important. In this study, information was given about the advicebook tradition and the life of Mehmed Necmeddin Efendi from the Diwan. After examining the shape and thematic analysis of the 905 couplet advicebook, which was written between the 10b-39a leaves of the manuscript in the National Library 06 Mil

* Arş. Gör. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Res. Asst. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Humanities and Social Sciences, The Department of Turkish Language and Literature

ORCID 0000-0002-1771-0223

mybasçetin@ybu.edu.tr

** YL Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Grad. Stud, Ankara Yıldırım Beyazıt University Social Sciences Institute, The Department of Turkish Language and Literature

ORCID 0000-0002-0266-165X

kolcuyasemin6@gmail.com

Cite as/ Atıf: Başçetin, M. Y., Kolcu, Y. (2020). Osmanlı Nasihat-Nâme geleneğinin son halkalarından biri: Mehmed Necmeddîn'in Pend-i Necmeddîn isimli manzûm nasihat-nâmesi, *Turkish Studies*, 15(2), 753-791.
<https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.41952>

Received/Geliş: 27 February/Şubat 2020

Accepted/Kabul: 25 April/Nisan 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 30 April/Nisan 2020

CC BY-NC 4.0

Yz A 9248, the transcription text was given in the last section. Mehmed Necmeddin Efendi and the content of his work, which has not been previously examined in Turkish literature, has been introduced to today's reader.

Structured Abstract: The advice books written in verse are also considered as an expression of Islamic moral values. In this context, it is seen that the rules of Islamic morality that must be obeyed in social life are artfully expressed. In the text, the advice is conveyed through couplets, supported by various verses, hadiths and stories. It is seen that there are favors and quotations in verses and hadiths in Necmi's advice book. However, it is seen in Necmi's advice book that there are some changes in the content of advice books and similar types along with social needs and changes. It is a feature that supports this idea that detailed information about positive sciences has been given in this advice which was written in the last quarter of the XIXth century.

There is limited information about Necmi Efendi in the sources. Although the dates of birth and death are not known precisely, it is estimated that he lived during the reign of Abdulhamid Han based on the information we have obtained and information on some of the reforms made during the 2nd Abdulhamid Han period in his Diwan.

The name of Necmeddin Efendi was recorded as Mehmed Necmeddin Natuvan in the manuscript registered in National Library 06 Mil Yz A 9248. In this manuscript, the Diwan (39b-141b), which contains many new verses of Necmi Efendi, was written in the form of a mesnevi verse, which was reported to have been lost in the previous studies, and was reported to have not found in previous studies.

Advice books are works written with the benefit of social benefit. Along with the change in the social structure, the conditions of the period and the perception of the world, there were some changes in the content of the advice books. It is an important advice book that shows the change in the perception of the science of the Ottoman society in the part of Necmi that is observed in the XIXth century, in which the changes are observed and which is quite voluminous, which we can consider as quite voluminous. Being away from the arrogance recommended in classical advice books, engaging in worship, respecting scholars, etc. It is seen that the "middle class" human understanding in the classical advice books has been replaced by the rational human type that dominates the science of life in Pend-i Necmeddin.

About the works, foreword, the virtues of reason, about the virtues of chatting with the smart people, about the virtues of obeying sciences and scholars, about the harms and avoidance of chatting with the ignorant, about the benefits of being worshiped, about the benefits of being engaged in worship, about the benefits of eloquence and mischief, about explanation, about explanation of prose, about the explanation of vocabulary, about the explanation of astronomy, about the explanation of meteorology, about science, about mechanical, about geometry, about arithmetic, about mathematics, botanical about science, about medical science, about health science, zoology science, botanic science, mineralogy science, chemistry science, geology science, geography science, history science, archeology about science, about management science, about political science, about military science, about the science of science, about the science of science, about the science of science, about the science of science, about the science of architecture, about the science of science, about, about the science of design, about the science of theology, about the science of tafsir, about the science of hadith, about the science of hadith, about the science of fiqh, about the science of fiqh, about the science of inheritance, about the science of science, about trade about ordering, about the issues that religion orders, about understanding and foresight, story, advice, completion, etc. consists of chapters in their titles.

Although it comes to the fore in the text under the headings "about the virtues of mind" and "about the virtues of chatting with wise people", it is generally recommended to be friendly with smart people by raising mind and logic. In this respect, the changes in advice books that reflect the world views of societies at the time of their writing show us the change in the social structure. Rhetoric, grammar, calligraphy, prosody, wisdom, debate, hadith, fiqh, morality, tafsir, etc. Medicine, mathematics, geology, geography, botanic, zoology, architecture, etc. As well as religious and other classical madrasa sciences that existed for a long time. Positive sciences are mentioned and information about their benefits is given. This situation shows us that the change in the modern world has begun to be seen in the Ottoman Empire, and as a reflection of this change, the advocates and subjects in Necmi's advice book have changed under the expectations of the modern world and society. In this respect, the advice book named Pend-i Necmeddin, which has not been subject to any scientific studies and was stated to be not found has been brought to the Ottoman tradition with a new study.

Keywords: Diwan Literature, Mesnevi, Advicebook, Mehmed Necmeddin Efendi, Pend-i Necmeddin.

Öz: Tarihin başlangıcından bu yana insanlar, toplumu ve gelecek nesilleri yetiştirmek, onları iyi ve doğru olana yönlendirmek, mutlu, huzurlu bir şekilde yaşamının yollarını göstermek için onlara çeşitli tavsiyelerde bulunmuşlardır. Hemen her toplumda ve millette benzer şekilde deneyimlenen bu süreç, edebiyatın eğitimde kullanılmasıyla birlikte devam etmiştir. Dîvân edebiyatı geleneğinde ne söylenildiğinden çok nasıl söylenildiği önemli iken bu anlayışın dışında kaleme alınan bir tür olan nasihat-nâmelerde ise söylenilen sözün kendisi, nasıl söylendiğinden çok daha önemlidir. Pâdişahlar, vezirler, çocuklar, gençler gibi çok farklı insan tiplerini toplumun hedef ve ideallerine uygun bir birey olarak yetiştirmek ve eğitmek için nasihat-nâme türünde eserler kaleme alınmıştır. Kur'ân-ı Kerim, hadisler, atasözleri, kelâm-ı kibârlar dolaylı nasihat içerikli ahlâkî eserler sayılmaktadır. Bu eserlerin varlığı, toplumun her alanında nasihat anlayışının varlığının da göstergesidir. Nasihat-nâmeler bu anlayışın edebiyata yansımış türleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dîvân edebiyatı içerisinde manzûm ve mensûr olmak üzere çeşitli nazım şekilleriyle birçok nasihat-nâme yazılmıştır. XIX. yüzyılda Mehmed Necmeddîn Efendi tarafından Türkçe olarak kaleme alınan 905 beyitlik Pend-i Necmeddîn isimli nasihat-nâme türündeki manzûm eser, bu geleneğin son örneklerinden biridir. Nasihat-nâme geleneğiyle ve sosyal yapıyla doğrudan alakalı bir eser olması, aynı zamanda toplumsal değişimin takip edilmesi açısından eserde yer alan sosyal yapıya dair unsurlar ve nasihat öğeleri son derece önemlidir. Bu çalışmada Nasihat-nâme geleneği ve Mehmed Necmeddîn Efendi'nin hayatı hakkında Dîvân'ından ve bazı kaynaklardan hareketle bilgi verilmiştir. Çalışmaya konu olan Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 9248 numarada kayıtlı yazma eserin 10b-39a varakları arasında yer alan mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmış 905 beyitlik nasihat-nâmenin şekil incelemesi ve tematik analizi yapıldıktan sonra son bölümde transkripsiyonlu metni verilmiştir. Bu çalışmayla Mehmed Necmeddîn Efendi ve Türk edebiyatında daha önce incelenmemiş olan eserin muhtevası günümüz okuyucusuna tanıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dîvân Edebiyatı, Mesnevî, Pend-nâme, Mehmed Necmeddîn Efendi, Pend-i Necmeddîn.

Giriş

Dîvân edebiyatında eserlerin yazımında etkili olan en önemli sâiklerden biri hikmet ve nasihattir. Öyle ki bu edebiyatın büyük bir kısmının nasihat etrafında şekillendiğini söylemek mümkündür. Bir kimseye, onun iyiliğini düşünerek kötü ve yanlış davranışlardan uzaklaştırmak veya yol göstermek amacıyla söylenen söz veya öğüt için kullanılan Arapça “nasihat” kelimesi (Çağbayır, 2007: 3495) “başkasının hata ve kusurunu gidermek için gösterilen çaba; iyiliğe teşvik, kötülüklerden sakınması için verilen öğüt; başkasının faydasına ya da zararına olan hususlarda bir kimsenin onu aydınlatması ve bu yönde gösterdiği gayret” manâlarında da kullanılmaktadır (Çağrı, 2006: 408). Farsçada bu kelimenin karşılığı olarak “pend” kelimesi kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerim’de birçok âyette anlam olarak geçen *Emri bi'l-ma'rûf ve nehyi ani'l-münker*¹ ifâdesine paralel olarak insanları iyiye, güzele ve doğruya yönlendirmek, topluma ve devlete yararlı; İslâmiyet'in erdemlerini şahsında yaşayan iyi ahlâklı fertler yetiştirmek amacıyla yazılan manzûm veya mensûr didaktik eserlere “nasihat-nâme” veya “pend-nâme” denilmiştir (Kaplan, 1995: 1). Türk edebiyat tarihinin ilk yazılı eserlerinden Orhun Abideleri ile başlayıp *Kutadgu Bilig*, *Dîvânü Lugâti't-Türk*, *Atabetü'l-Hakâyık* ve *Dîvân-ı Hikmet* gibi eserlerle devam eden daha sonra Osmanlı devri klasik Türk edebiyatı döneminde klasik örnekleri verilen nasihat-nâmeler, modern zamanla birlikte kullanımını yitiren bir tür olmuştur. Âgâh Sırrı Levend'e göre Türk edebiyatında dinî-ahlâkî eserler konu, üslûp ve yöntem açısından şu ana başlıklar altında değerlendirilebilir: Genel ahlâk kitapları, siyâset-nâmeler, nasihat-nâmeler, mev'ize yollu eserler, ahlâkî güzel sözler, fütüvvet-nâmeler, *Kâbus-nâme* çevirileri, *Kelile ve Dimne* çevirileri, hikâyelerle süslenmiş ahlâkî eserler, ahlâkî fıkralar ve hikâyeler, atasözleri, türlü eserler (Levend, 1968: 96-97). Manzûm olarak kaleme alınmış nasihat-nâmeler, bir anlamda İslâm ahlâkının ifâdesi de sayılmaktadır. Bu bağlamda İslâm ahlâkının toplumsal hayat içerisinde uyulması gereken kurallarının sanatlı bir şekilde ifâde edildiği görülür. Metinde nasihatler çeşitli âyet, hadis ve hikâyelerle desteklenerek beyitler vasıtasıyla nakledilir. Necmî'nin pend-nâmesinde de âyet ve hadislere telmihler, yer yer iktibaslar yapıldığı görülmektedir. Bununla birlikte toplumsal ihtiyaçlar ve değişimlerle birlikte nasihat-nâmeler ve benzer türlerin içeriğinde de bazı değişiklikler olduğu

¹ İyiliği emretmek ve kötülükten menetmek (Âl-i İmrân/3:104; Tevbe/9:71, 112; Hûd/11: 116).

Necmî'nin pend-nâmesinde açık olarak görülmektedir. XIX. yüzyılın son çeyreğinde kaleme alınan bu nasihat-nâmede pozitif bilimler hakkında detaylı bilgi verilmiş olması bu düşünceyi destekleyen bir özelliktir.

1. Mehmed Necmeddîn Efendi (ö. ?)

Necmî Efendi hakkında kaynaklarda kısıtlı bilgi yer almaktadır. Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemekle birlikte, elde ettiğimiz bilgiler ve *Dîvân*'ında yer alan II. Abdülhamîd Han döneminde yapılan bazı ıslahatlara dair bilgilerin yer aldığı tarihî bir kasîde bulunmasından hareketle II. Abdülhamîd Han döneminde yaşadığı tahmin edilmektedir.

⁽⁵⁾ *Her diyâr mektebine virmiş nizâm-ı nev-zemîn*

Hazret-i Abdü'l-hamîd Hân'ın uluvv-i himmeti

Gelmemiştir bu cihâna böyle ârif pâdişâh

Bir âb-ı müşfik gibi kılmış himâye milleti

Bu kazâda husûsâ bu mekteb-i rüşdiyede

Ferş kılmış pîşinize nimet-i deymûmeti (MK., 06 Mil Yz A 9248, 50a).

Biyografik kaynaklarda ismine rastlanmayan şâir hakkındaki bilgilere *Dîvân*'ının ön sözünden ulaşılmaktadır. Şiirlerini *Necmî* mahlasını kullanarak kaleme almıştır. *Dîvân*'ının dîbâce kısmında Ercişli olduğunu, tanınmış bir aileden geldiğini ifâde etmektedir. Ayrıca Erzurum'un Ruslar tarafından işgali hakkında kaleme alınan bir tercî-i bendi *Dîvân*'ında bulunmaktadır.

⁽¹⁾ *Ey kilik-i serî-reftâr degiş kec yürü bir dem*

Şerh eyle bir az hâlimizi turma kim ebkem

Belki ola Sultân Hamîd vâkıfî'l-ahvâl

Erzurum'a himmetini eyleye tevem

Dört yerden hücum eylemede dört nev-i adâ

Virmez amân kimseye cellâd gibi pür gam

Feryâda gelip Erzen-i Rûm imdâd taleb eyler

Dostları kan yaşı akıdır düşmenleri hürrem

⁽⁵⁾ *Şarkdan yürümüş üstümüze Moskof-ı bed-hâh*

Halkdan ayırır mihnetile cû gibi çok dem (MK., 06 Mil Yz A 9248, 57b).

Mehmed Necmeddîn Efendi'nin, *TDK Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu*'nda isminin sonuna "Erzurumlu" sıfatı eklenmiştir (Cunbur, 1999: 290). Bunda Necmî'nin şiirlerinde XIX. yüzyılın ikinci yarısında Erzurum'da cereyan eden olaylardan bahsetmiş olmasının ve Erzurum valisi Semih Paşa ile Erzurum defterdârı Mehmed Emîn Efendi için söylediği kasidelerin etkisinin olduğu düşünülebilir. Oysa Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 20 Şevval 1304/12 Temmuz 1887 tarihli bir belgede şâirin aslen Ercişli olduğu bilgisi yer almaktadır (BOA DH. MKT. 1431/67). Mehmed Necmeddîn, Erzurum'da, düzeyini bilmediğimiz bir eğitim sürecinden geçtikten sonra

maliyede memur olarak göreve başlamıştır. XIX. yüzyıl Osmanlı idari taksimatına göre Erzurum vilayetine bağlı Bayezid (Doğubeyazıt) sancağının Diyadin kazasında mal müdürü olarak çalışmıştır. Erzurum Vilayeti Sal-nâmelerindeki kayıtlara göre Mehmed Necmeddîn, 1287-91/1870-75 yılları arasında Diyadin mal müdürü olduğu kaynaklarda yer almaktadır (Ersü, 2011: 46-51). Ayrıca Diyadin'de bulunmaktan memnun olmadığı, bir ara bu görevinden de azledildiği Necmî'nin II. Abdülhamîd'e yazdığı münşeattan ve Samih Paşa'ya sunduğu kasîdeden anlaşılmaktadır (Macit, 2014).

1.1. Eserleri

Necmeddîn Efendi'nin rindâne üslûpla kaleme alınmış meyhane, şarab, sâkî vs. tasavvufî öğelerin yer aldığı *Dîvân*'ı 63 beyitlik mesnevî, "Vesâyâ" başlıklı 16 beyitlik bir kasîde, 22 beyitlik "Münâcat", 10 beyitlik "Na't-ı Resûl", "Şitâye" başlıklı bir kasîde, "Mekteb-i Rüşdiye" başlıklı II. Abdülhamîd'e ithaf edilmiş 2 kasîde, "Sâkî-nâme"nin yanı sıra tercî-i bend, murabba, muhammes, müseddes nazım şekillerinde manzûmelerle birlikte 19 tarih, 2 mersiye, 9 bahr-ı tavîl ve 200 gazelden oluşmaktadır. *Dîvân*'ın dikkat çeken bir özelliği de gazeliyat bölümünde hemen hemen her harf için Farsça manzûme kaleme alınmasıdır. Konu olarak tasavvufta meyhane metaforu çerçevesinde oluşan sembol ve mecazları ustalıklı kullanmıştır. Kerbelâ hadisesine dair hüznünü de şiirlerinde ifâde etmiştir. Allâh'tan korkma, Hak, Hüdâ, ahiret korkusu, ar ve namus gibi ifâdeleri sıkça kullanmıştır. Azda olsa mecâzî aşk içeren gazelleri vardır. Öte yandan Necmî'nin, dîvân şiirinin estetik anlayışına bağlı olmakla birlikte kurallarını uygulamakta zorlandığı görülmektedir. Yer yer Azerbaycan Türkçesine yaklaşan diliyle ve tam bir mahallî klasik edâyla ortaya koyduğu şiirlerinde aruz kusurlarıyla sıklıkla karşılaşılır. Her ne kadar şekil ve mazmunlar açısından dîvân şiiri geleneğini devam ettirmiş olsa da şiirlerinde hürriyet ve politika gibi siyasete dair kavramlar ile haberleşmenin modern araçları olan posta ve telgraf gibi gündelik hayata dair unsurlara da yer vermiştir (Macit, 2014). Bu yönüyle klasik Türk şiiri ile modern Türk şiiri arasında bir geçiş dönemi örneğidir. Bu *Dîvân* üzerine Savaş Tiker tarafından yüksek lisans tezi yapılmıştır. Lâkin bu teze kaynaklık eden nüshada Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 9248 numarada kayıtlı yazmada tespit ettiğimiz birçok manzûme bulunmamaktadır.

Necmeddîn Efendi'nin ismi, Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 9248 numarada kayıtlı bulunan yazmada Mehmed Necmeddîn Natüvan olarak kaydedilmiştir. Bu yazma içerisinde Necmî Efendi'ye ait birçok yeni manzûmenin bulunduğu *Dîvân*'ı (39b-141b), Sadî-i Şîrâzî'nin *Gülistan*'na nazire olan ve daha önceki çalışmalarda kayıp olduğu ifâde edilen, mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmış, yer yer Farsça beyitlerin bulunduğu 33 varaktan müteşekkil *Gülşenistân* isimli bir eseri (142b-197b) ile 10b-39a varakları arasında, kayıp olduğu ifâde edilen ve çalışmamıza söz konusu olan 905 beyitlik manzûm, telif *Pend-i Necmeddîn* başlıklı nasihat-nâme yer almaktadır.

Mehmed Necmeddîn tarafından kaleme alınan *Pend-i Necme'd-dîn* isimli mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmış olan nasihat-nâme türündeki eserin Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 9248 numarada yer alan ta'lik kırması hatla, tamamen siyah mürekkeple kaleme alınmış ve istinsah tarihi belli olmayan nüshası 230x145-180x95 mm. ölçülerinde, sırtı siyah meşin, üzeri aşınmış siyah kâğıt kaplı ve mukavva ciltle ciltlenmiştir. Nüshanın sayfaları 17 satırlık çift sütunlardan oluşur. Toplamda 171 varak olmakla birlikte çalışmaya söz konusu olan eser, 10b-39a varakları arasında yer alır. Yazmanın varaklarında takip kelimesi yoktur. Sadece 26a numaralı varakta derkenar bulunmaktadır.

Transkripsiyonlu metinde İsmail Ünver'in, "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler" adlı makalesinde belirtilen birleşik kelimeler ve ön ekler kısa çizgi ile ayrılmış, isim kökenli son ekler ilgili kelimeye bitişik yazılırken fiil kökenli olanlar kısa çizgi (-) ile ayrılmıştır. Allâh lafzı içeren terkiplerde, "Allâh" lafzı tamlama çizgisiyle (-) ayrılmamış ve kullanıldığı kelimeye bitişik yazılmıştır. Varak numaraları köşeli parantezle kalın olarak yazılmıştır. Arapça-Farsça ibareler italik olarak yazılarak dipnotta anlamları belirtilmiştir. Metnin yazım tarihinden dolayı eklerin küçük ünlü

uyumuna uygun kullanımları tercih edilmekle birlikte kelime köklerinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Yazmada bazı imlâ hataları gözlemlenmektedir. Yazım yanlışları olan kelimelerin, çeşitli lügatlerden faydalanılarak doğru hâlleri metne eklenmiş ve bu düzeltmelerin yapıldığı kelimeler dipnotlarda belirtilmiştir.

2. *Pend-i Necmeddîn*'in Şekil Özellikleri ve Konusu

Klasik mesnevî nazım şekli ve tertibiyle kaleme alınan eser 905 beyitten müteşekkildir. H. 1324/M. 1906 tarihinde Mahmud Beg Matbaası'nda basılmıştır. Aruzun *feilâtün/feilâtün/feilün* kalıbıyla kaleme alınan pend-nâmede konu başlıklarına ayrılmak sûretiyle nasihatler verilmiştir. Metinde birçok beyitte veznin kusurlu olduğu gözlemlenmektedir. Vezni bozuk olan beyitlerin numaraları şu şekildedir: 2, 6, 18, 19, 21, 24, 26, 30, 35, 36, 42, 43, 48, 54, 58, 60, 62, 63, 64, 65, 68, 72, 73, 74, 75, 78, 80, 82, 84, 87, 88, 89, 93, 96, 99, 102, 106, 109, 110, 111, 112, 114, 116, 121, 122, 124, 125, 133, 134, 138, 140, 143, 149, 151, 152, 155, 156, 157, 158, 160, 161, 162, 163, 166, 168, 170, 175, 177, 178, 180, 185, 188, 189, 191, 192, 197, 198, 199, 202, 203, 205, 206, 208, 211, 213, 215, 216, 217, 218, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 230, 231, 232, 233, 234, 236, 238, 241, 244, 245, 246, 248, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 269, 270, 272, 273, 274, 277, 278, 279, 281, 282, 284, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 294, 296, 299, 301, 302, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 313, 315, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 329, 331, 332, 335, 337, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 350, 351, 352, 354, 355, 356, 357, 358, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 370, 371, 372, 374, 375, 376, 377, 378, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 392, 393, 294, 297, 400, 401, 402, 403, 405, 407, 408, 410, 411, 414, 415, 417, 418, 422, 423, 424, 426, 430, 432, 433, 434, 436, 437, 441, 442, 443, 444, 445, 447, 449, 451, 456, 457, 458, 459, 463, 465, 466, 469, 470, 471, 477, 481, 483, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 492, 495, 499, 500, 502, 504, 505, 507, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 523, 524, , 525, 526, 527, 528, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 542, 543, 545, 547, 549, 550, 551, 552, 553, 556, 558, 559, 565, 566, 570, 571, 575, 576, 577, 588, 589, 593, 599, 600, 602, 604, 605, 606, 607, 608, 611, 612, 613, 614, 615, 617, 624, 625, 628, 631, 633, 634, 635, 640, 642, 643, 644, 646, 647, 648, 649, 653, 654, 655, 657, 659, 660, 663, 664, 667, 670, 671, 672, 675, 680, 683, 686, 690, 696, 697, 698, 701, 702, 703, 705, 707, 708, 712, 719, 721, 723, 725, 726, 728, 730, 731, 734, 736, 737, 739, 742, 743, 745, 746, 747, 749, 750, 752, 754, 755, 756, 757, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 768, 770, 772, 775, 778, 779, 781, 783, 784, 785, 786, 789, 791, 792, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 817, 818, 822, 823, 825, 826, 827, 828, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 850, 851, 854, 857, 861, 863, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 885, 886, 888, 889, 890, 892, 893, 895, 897, 899, 900, 901, 902, 905. Metinde aruz kusurunun bu denli fazla olması Mehmed Necmeddîn'in aruza olan hâkimiyetinin zayıf olduğuna ve söz konusu eserde sanat göstermekten çok, nasihat verme amacının olduğuna işaret etmektedir.

Mehmed Necmeddîn, oldukça sâde bir dille kaleme alınan pend-nâmenin dîbâce kısmında oğluna hitâp ederek Attar (ö. 618/1221), Nâbî (ö. 1124/1712) ve Vehbî (ö. 1809)'nin nasihat-nâme türündeki eserlerinden esinlendiğini belirtir. Kaplan da çalışmamıza konu olan Necmeddîn Necmî Efendiye ait nasihat-nâmenin Nâbî'nin *Hayriyye*'sine nazîre olduğunu belirtir (Kaplan, 1995: 161). Bununla birlikte eser bir tercüme değildir. Nâbî'nin *Hayriyye*, Vehbî'nin *Lutfiyye* adlı nasihat-nâmeleri gibi Necmî de nasihat-nâmesini oğluna öğütler verme amacıyla kaleme almıştır. Manzûm nasihat-nâmeler konularına göre dinî-tasavvufî nasihat-nâmeler, sosyal muhtevalı nasihat-nâmeler, çeşitli ilimlerle ilgili nasihat-nâmeler; nazım şekillerine göre ise mesnevî nazım şekliyle yazılan nasihat-nâmeler, kasîde nazım şekliyle yazılan nasihat-nâmeler, gazel nazım şekliyle yazılan nasihat-nâmeler, tercî-i bend nazım şekliyle yazılan nasihat-nâmeler olarak ayrılmaktadır. Bunun yanı sıra

telif veya tercüme oluşlarına göre de nasihat-nâmeler ikiye ayrılır (Kaplan, 1995: 2). *Pend-i Necmeddîn* ise konusuna göre çeşitli ilimlerle ilgili; nazım şekline göre mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmış telif bir nasihat-nâmedir.

Necmî Efendi nasihat-nâmesini klasik üslûpla kaleme almıştır. Birçok nasihat-nâmede olduğu gibi oğluna “Ey benim cân-ı azîzim oğlum”, “Ey benim dürc-i sînemde güherim”, “Ey gözüm”, “Ey benim küdek-i nûr-ı basarım”, “Ey oğul”, “Ey benim gören nûr-ı basarım”, “Ey benim cândan azîzim oğlum” ifâdeleriyle seslenerek nasihatlerde bulunmuştur.

Esere Doğu edebiyat geleneğinde yer alan eserlerin başlangıç sıralamasına uygun olarak Allâh'ın adıyla yani Besmele ile başlanmıştır. Devamında başlık olarak yer almamakla birlikte 1.-19. beyitler arasında tevhit, münâcât ve na't bölümleri bulunur. 20.-28. beyitler arasında yer alan dîbâce bölümü 9 beyitten oluşur. Necmî, mukaddime kısmında yer alan *Her ne dirsem dinle ey cân-ı peder / Kıl amel nushumla çekme keder / Ey benim cân-ı azîzim oğlum / Sana eylem hâl-i cihânı malûm* (b. 21-b. 22) beyitlerinden Nâbî ve Vehbî'nin nasihat-nâmelerinde olduğu gibi oğluna hitâben yazdığı anlaşılmaktadır. Sebeb-i telif mâhiyetindeki *Fârisîde Hazret-i Şeyh Attâr/Âlem üzre zer-i pend etdi nisâr/Nusha dâir niçe ranâ-yı manâ/Dürr-i yek-tâ* gibi kıldı inşa/Bih sühandır Nâbî'nin Hayriyyesi/Ne güzeldir Vehbî'nin Lutfiyesi/Okuyup anları kim eyle amel/Anla esrârını çün kılma cedel/Ben dahı anlar taklîd itdim/Pend idip işbu cihândan gıtdim (b. 24-b. 28) beyitlerinde ifâde edildiği üzere eser, Attâr'ın *Pend-nâme*'si, Nâbî'nin *Hayriyye*'si ve Vehbî'nin *Lutfiyye*'si örnek alınarak kaleme alınmıştır.

“Der-Beyân-ı Fezâil-i Akl” başlıklı 29.-36. beyitler arasında yer alan bölüme Allâh'ın dünyayı ve binlerce insanı yaratarak onları akılla süslediği ifâde edilerek başlanır. Burada akla uygun olandan uzaklaşılması gerektiği, aklın insanı mutlu edeceği ayrıca insanın Allâh'ı aklıyla idrâk edeceği vurgulanır. Daha sonra Allâh'a kendini akıl yolundan uzaklaştırmaması ve kendini, akıl şeyhine mürît eylemesi hususunda duâ ederek bölüm tamamlanır. 37.-45. beyitler arasında yer alan “Der-Beyân-ı Fazilet-i Sohbet-i Ukâlâ” başlıklı kısımda akıllı ve kâmil kimselerle dost olunması tavsiye edilmektedir. Ayrıca, akıllı kimselere cihânın sırlarının açılacağı belirtilerek olgun kimselerle dost olunması, sohbet edilmesi gerektiği ifâde edilmiştir. Yine dostun akılsızından düşmanın akıllısının daha iyi olduğu ifâde edilerek akla ve akıllı insanlarla olan birlikteliğe vurgu yapılmıştır. Bu düşünce, akılsız dost iyilik yapmak isterken insana kötülük yapabilir, ifâdesiyle açıklanır. Ayrıca insanların dostlarına akli kadar itibar etmesi gerektiği tavsiye edilir. Çünkü akıllı insan düşman bile olsa doğru yolu gösterir, denilmiştir.

46.-56. beyitler arasında yer alan “Der-Beyân-ı Fezâil-i Ulûm ve Riâyet-i Ulemâ” başlıklı kısımda Necmî, oğluna gönül hokkamdaki cevherim diye hitâp ettikten sonra babasının da kendine nasihatler ettiğini ve kendisinin ona kulak verdiğini dile getirerek bu bölüme başlar. Edep ehli kimselerin elini öpüp duasını almasını ister. Âlimlere, ilim ve irfân ehlini sevmeyi, onların gönüllerini yıkmamayı ve onlara saygı göstermeyi tavsiye eder. Âlimlerin Allâh'ın sırlarına vâkıf olmaları sebebiyle onlarla dost olunması gerektiğini ifâde ederek câhil kalmamasını ve ilim-irfân tahsil etmesini öğütler.

Câhil kimselere karşı nasıl davranış geliştirilmesi gerektiğine dair “Der-Beyân-ı Menâhî Ez-Sohbet-i Cühelâ ve Mazarrat-ı Îşân” başlıklı bölüm 57.-63. beyitler arasında yer almaktadır. İnatçı olanlar ve fesat olanlar câhil kimselerdir, denilmiştir. Bununla birlikte câhil insanlara hürmet gösterilmesi lâkin onlarla sohbet edilmemesi gerektiği ifâde edilir. Câhillerin ârif kimseler olmayacağı, akıllı geçindikleri halde akıllısının bulunmadığı ifâde edilmiştir. Her ne kadar câhil kimse dost olsa da başına olumsuz işler gelmesine sebep olacağı dile getirilmiştir.

64.-70. beyitler arasında yer alan kibrin zararlarının ve tevâzunun faydalarının anlatıldığı kısımda herkese tevâzu ile yaklaşma ve kibirden uzak durma tavsiyesinde bulunulur. Toprak, tevâzu simgesi olarak kullanılarak temiz olabilmek için toprağa girmek ve inci cevher bulmak gerektiği ifâde edilir.

71.-75. beyitler arasında yer alan İslâmiyet'in faziletleriyle ilgili bölümde İslâm dini hakkında bazı tavsiyelerde bulunulur. "Penç evkat" tabiriyle beş vakit namaz kastedilmektedir. Allâh'ın emirlerine uyarak gece gündüz Kur'ân okuma, sünnet-i seniyyeye bağlılık tavsiye edilir. Ayrıca her toplulukta önde gelen olmak için "*Emri bi'l ma'rûf ve nehyi ani'l-münker*"² tabirinin rehber edinilmesi tavsiye edilir.

İbâdetle meşgul olmanın faziletlerinin anlatıldığı b. 76-b. 99 arasında yer alan kısımda dikkat çeken önemli bir unsur dünyanın, bir kapısından girilen diğer kapısından ölü olarak çıkılan ve binlerce misafiri konakladığı iki kapılı bir hana benzetilmiş olmasıdır. Yine bu kısımda dünya için kullanılan diğer bir unsur "acûze" ifâdesidir. Daha sonra cehaletle övünülmez, altın ve gümüş biriktirerek de mutlu olunmaz denilmiştir. Her işte adaletli ol, ahmaklık etme, hiç kimseye eziyetle bulunma, tevâzu göster, edepli ol zira gönül Allâh'ın tecelli ettiği ve bulunduğu yerdir. Bu sebeple gönül yıkmamak, gönül yapmak gerekir. Kâbe'yi viran etmemek lazım, ifâdesiyle Kâbe'nin gönülle özdeşleştirildiği görülür. Burada değinilen diğer bir mevzû ise İslâm'ın şartlarıdır. İnsan beş vakit namaz, hac, oruç, zekât ve kelime-i şehâdetle görevlendirilmiştir. Daha sonra kıyâmet tasviri yapılarak niyazda bulunmuştur.

100.-110. beyitler arasında yer alan "Der Beyân-ı Aksâm-ı Ulûm" başlıklı bu kısımda Necmî, oğluna gören gözüm, göğüs hokkamdaki inci ve cevherim diye seslenerek bölüme başlar. Ona gece gündüz ilim çalışmayı, ilim ve irfânla mutlu olmasını tavsiye eder. O devrin ulemâsı, ilmi 10 kısma ayırmaktadır. Bunlar ilim ve edep, sarf, nahiv, belâgat, beyân, bedî', aruz, inşâ ve lügattir. Gece gündüz bahsedilen ilimleri öğrenmek için çalışılmalıdır. İlimler hakkında bilgi verilen bölümlerden ilki olan "Der-Beyân-ı İlm-i Sarf" başlıklı bölüm, b. 111-b. 117 arasında yer almaktadır. Burada Arapçanın kelime bilgisine dair açıklamalar yapılır. Dil ilminin bütün ilimlerin kaynağı ve başlangıcı olduğu, eğer bir şeyin aslı ve temeli olmazsa hâdiselerin onu yok edeceği ifâde edilerek Arapça gramerinin öğrenilmesini nasihat etmiştir. İlimler hakkında yazılan bölümlerden 2.si olan "Der-Beyân-ı İlm-i Nahv" b. 118-b. 126 arasında yer almaktadır. Arapçanın sarf yani cümle bilgisi hakkındadır. Necmî oğluna azîz cânım oğlum ifâdesiyle seslenerek sözün aslının nasıl inşâ edildiğini açıklayacağını ifâde ettikten sonra Arapçada fâil, mefûl, haber gibi gramer konuları hakkında açıklamada bulunur ve söz kadehinden içerek sözlerini kalıcı eylemesini tavsiye eder.

Sarf ve nahivden sonra başlık açılan diğer bir ilim konusu b. 127-b. 141 arasında yer alan "Der-Beyân-ı İlm-i Fesâhat ü Belâgat" başlıklı bölümde fesâhat ve belâgat konuları işlenmiştir. Fesâhat, bir ülkeye benzetilerek ilimler kapısının bu ülkenin fethiyle açılacağı ifâde edilmiştir. Sözün hâle uygun olması, her makâmın bir konuşma üslûbunun olduğu ve ona göre sözün de bir olgunluk derecesinin olacağı ifâde edilir. Bu sebeple söz belâgat ilmiyle süslenmeli ve söze tatlılık katılmalıdır. Daha sonra beyân ilmi için mecazlı sözlerin bilinmesi ve güzel söz söylenmesi gerektiği ifâde edilir. Beyân ilminden sonra öğrenilmesi tavsiye edilen diğer bir belâgat konusu ise "bedî"dir. Necmî, bu kısmın sonunda câhillerle ömrünü geçirmemesini, nasihatlerini dinlemesini ve dilbilgisinin sözü güzelleştireceğini bu sebeple söz aynasında âlemin görünmesi için ilim ile cıllanması gerektiğini ifâde eder. Aruz ile ilgili olarak b. 142-b. 146 arasında yer alan "Der-Beyân-ı İlm-i Arûz" başlıklı kısımda sözün veznini bilip sıkıntı çekmemesi için aruz ilminin öğrenilmesi gerektiği ifâde edilir. Bu ilim "şiir" ve "inşâ" başlıkları altında aruz ve kâfiyenin öğrenilmesi tavsiye edilmiştir. Necmî, b. 147-b. 152 arasında yer alan "Der-Beyân-ı İlm-i İnşâ" başlıklı kısımda oğluna "gözüm" diye hitâp ederek muradına ulaşabilmek için yazı yazmayı öğrenmesini tavsiye eder. Daha sonra yazı ilmini beş kısma ayırır. İnşâ sanatının dilbilgisi kurallarına göre bilinmesinin ve belîğ bir üslûpla sözün dizilmesinin inşâyı daha değerli kıldığı ifâde edilir. 153.-160. beyitler arasında lûgat ilmi hakkında açıklamada bulunulmuştur. Bu ilimle sözün vezninin bilineceği için sıkıntı çekilmeyeceği ifâde edilir. İlk olarak birçok gizli ilim saklı olduğu ve dillerin en seçkini olması

² İyiliği emredip kötülükten vazgeçirmeye çalışma yönündeki faaliyetler için kullanılan dinî, ahlâkî ve hukukî bir tabir. (Çağrı, 1995: 138).

sebebiyle Arap dilini okumak gerekmektedir. Daha sonra Farsçanın tatlı olduğu ve öğrenilmesi gerektiği ifade edilir. Üçüncü olarak Türk dilinin de hoş bir dil olduğu ve onu öğrenenin insan olacağı ifade edilmiştir. Dördüncü olarak eserin yazıldığı yüzyılla da alâkalı olarak Fransızcanın bilinmesi gerektiği ifade edilir. Özetle her dilde okuması gerekli birçok eser yazılmıştır. Bu sebeple vaktini boşa geçirmemesi, farklı diller öğrenerek kendine değer katması tavsiye edilmiştir.

Necmî, b. 161-b. 171 arasında “Der-Beyân-ı Ulûm-ı Sınıf-ı Sâni” başlıklı kısımdaki ilimleri ikinci sınıf ilimler adı altında ele alarak bu ilimlere “ilm-i riyâzî” (matematik) denildiği ve ilm-i heyet (astronomi), ilm-i alâim-i semâ (meteoroloji), hikmet-i tabii (fizik), ilm-i cerr-i eskâl (mekanik), hendese (geometri), ilm-i hesâb (aritmetik), ilm-i cebir (algoritma) olmak üzere yedi ilmi kapsadığı ifade edilerek bu ilimlerin öğrenilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Metinde b. 172-b. 192 beyitler arasında yer alan “Der-Beyân-ı İlm-i Heyet” başlıklı kısım astronomi ilmi hakkındadır. Allâh Teâlâ’nın yaratma kudretinin anlaşılabilmesi için bu ilmin de öğrenilmesi tavsiye edilmiştir. Bu konuda üç farklı ekol olduğu ifade edilir. Bunlardan ilki Batlamyus ekolüdür. Buna göre felekler, iç içe geçmiş dokuz kattan meydana gelmektedir ve Dünya’nın etrafında Güneş, Ay ve yıldızlar dönmektedir. İkinci ekol Pisagor ekolüdür. Buna göre Güneş merkezde olmak üzere Ay ve Dünya da onun etrafında dönmektedir. Son olarak Pisagor ekolüyle birlikte Tihubrâha isimli ekolden bahsedilmiştir. 193.-202. beyitler arasında “Der-Beyân-ı İlm-i Alâim-i Semâ” başlığı altında meteoroloji ilmi hakkında açıklamalarda bulunulmuştur. Bu ilim yaratıcının hikmetlerini ve eserlerini göstermesi açısından önemlidir. Allâh’ın kudreti coştugu zaman ateşi havaya, suyu toprağa, toprağı da suya dönüştürebilmektedir. Allâh’ın emriyle dört unsurun birbirine dönüşebileceği belirtilmiştir. b. 202-b. 204 arasında yer alan “Der-Beyân-ı İlm-i Hikmet-i Tabîyye” başlıklı kısımda fizik ilmiyle alâkalı olarak her ne kadar günâhkâr kimselerin manâsız sözleri ortaya çıkmış olsa da Hakk’ın sırrına ulaşabilmek için fizik ilmini bilmek gerektiği ifade edilmiştir. Modern anlamda mekanik ilmine dair, b. 205-b. 206 arasında yer alan “Der-Beyân-ı İlm-i Cerr-i Eskâl” başlıklı kısımda mekanik ilminin öğrenilmesi gerektiği ve nesnelerin birbirini çekmesi konusunda bizi bilgi sahibi yapacağı dile getirilir. Daha sonra b. 207-b. 209 arasında “Der-Beyân-ı İlm-i Hendese” başlıklı geometri ve mühendislik ilmine dair olan kısımda pâdişahların bile bu ilme muhtaç oldukları gibi bu ilmin bütün akıl sahiplerine de lazım olduğu ifade edilmiştir. Matematik ilmi hakkında, b. 210-b. 213 arasında yer alan “Der-Beyân-ı İlm-i Hesâb” ve “Der-Beyân-ı İlm-i Cebir” (b. 214-b. 215) başlıklı bölümlerde matematik ve cebir ilimlerinin herkese farz olduğu, bu ilme yetenekli olanlara bilinmeyen şeylerin görünmeye başlayacağı, yine bu ilme vâkıf olanların akıllı oldukları diğerlerinin ise sadece birer nakledici oldukları ve cebir ilmiyle zor olan hesaplamaların yapıldığı ifade edilmiştir.

Nasihat-nâmede üçüncü sınıf ilimler olarak nitelendirilmiş olan doğa bilimlerine de değinilmiştir. “Der-Beyân-ı İlm-i Tıbbiyye ve Tabîyye” (b. 216-b. 226) başlığı altında değerlendirilen kısımda genel anlamda tıptan ortaya çıkan tıp, sağlık, anatomi, zooloji, botanik, kimyâ, jeoloji olmak üzere sekiz tane daha ilim daha olduğu anlatılmaktadır. Bu ilimleri öğrenip kimseden zulüm çekilmemesi tavsiye edilmiştir. “Der-Beyân-ı İlm-i Tıp” (b. 227-b. 231) başlıklı kısımda tıp ilminin beden ilmiyle alâkalı bir ilim olduğu, bilinmesinin farz olduğu, tabip olan birinin ilk olarak hastalığın teşhisini yapması gerektiği, ikinci olarak ilaç ilmini (farmakoloji) bilmesi gerektiği anlatılmaktadır. Necmî, oğluna eğer bu ilme meraklıysa tıp kitaplarına bakmasını tavsiye etmektedir. “Der-Beyân-ı İlm-i Sıhhat” (b. 230-b. 234) başlıklı kısımda sağlıklı olmak istenirse sıhhat ilminin bilinmesi gerektiği, bu ilim bir beldede olursa orada yaşayanların mahzun olmayacağı ifade edilmiştir. “Der-Beyân-ı İlm-i Fijoloji”, “Der-Beyân-ı İlm-i Nebâtât”, “Der-Beyân-ı İlm-i Maâdin” (b. 239-b. 247) başlıkları altında hayvanlar, bitkiler ve madenlerle ilgilenen ilimlere değinilmiştir. Hayvanlarla ilgilenen ilmi tıp ilmiyle uğraşanların bilmesi gerektiği ifade edilir. Allâh Teâlâ yeryüzünde birçok bitki türü yaratmıştır. Her bitkide kudret-i İlâhî ve hikmet-i İlâhî’yi görmek mümkündür, denilmiştir. Kimyâ ilmiyle alâkalı “Der-Beyân-ı İlm-i Kimyâ” (b. 248-b. 259) başlıklı kısımda kimyâ ilmiyle altın elde edilemeyeceği, ârif olanın da zaten altına meyletmeyeceği ifade

edilir. Bununla birlikte kimyâ ilmi hayvân, nebât ve meâdin olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. “Der-Beyân-ı İlm-i Tabakâtü'l-Arz” (b. 265-b. 267) başlıklı jeoloji ilmiyle alâkalı olan kısımda yer altında bulunan tabakalar ve oluşum sırası hakkında açıklamalarda bulunularak sırasıyla dünyanın, denizlerin, karaların ve dağların yaratılmasıyla birlikte 4. zamanda insanın yaratıldığı ifade edilmiştir.

“Der-Beyân-ı Ulûm-ı Sınıf-ı Râbi” (b. 268-b. 282) başlıklı dördüncü kısım ilimler altında coğrafya, târih, arkeoloji ve nümizmatik ilimleri hakkında açıklamada bulunulmuştur. Der-Beyân-ı İlm-i Hâmis (b. 281-b. 299) başlığı altında beşinci kısım ilimler kânun, nizam, siyâset, askeriye, tarım olmak üzere beş başlık altında değerlendirilmiştir.

Der-Beyân-ı ulûm-ı Sınıf-ı Sâdis (b. 302-b. 323) başlığı altında altıncı sınıf ilimler olarak hikmet, mantık, münazara ve ilm-i ilâhî ele alınmıştır. İlm-i hikmetle Allâh'ın sırlarına vâkıf olunacağı, birçok çözülememiş meselenin hikmetle çözüleceği ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra hikmet bilenleri dinsizlikle suçlayanların bazı akılsız ve anlayışı az olan kimseler olduğu, bilakis hikmetin dini sağlamlaştıracağı, Kur'an-ı Kerim'in hikmete dair meselelerle dolu olduğu ve Allâh'ın isimlerinden birinin “Hekîm” olduğu belirtilerek mantık ilminin birçok ilme faydalı olduğu ve onu bilmeyen âlimin câhil kalacağı ifade edilmiştir. Ayrıca münazara ilminin de öğrenilmesi ve düşmanlarla tartışırken sıkıntı çekilmemesi tavsiye edilmiştir.

“Der-Beyân-ı ulûm-ı Sınıf Sâbi” (b. 324-b. 345) başlıklı yedinci sınıf ilimler ise mûsikî, mimârî ve resim sanatlarına ayrılmıştır. Fâsık olanın fiskını, âşık olanın aşkını artırdığı için saz ve sözün haram olduğuna dikkat çekilir. Buna rağmen her şeyin cehaletinden ilminin daha doğru olduğu ifade edilir. Bu sebeple mûsikî ilminin de öğrenmesi lâkin meclislerde ve kahvelerde sâzende olunmaması tavsiye edilir. Mimarînin de geometrinin de gerekli olduğu, resim ilmiyle de eşyanın şekillerinin bilinebileceği ifade edilir.

Der-Beyân-ı İlm-i Şerâyi (b. 362-b. 413) başlığı altında tefsir, hadîs, fıkıh, ferâiz, ahlâk, tasavvuf gibi din ilimleri değerlendirilerek Kur'an'ın ezberlenmesi tavsiye edilir. Hadîslerin Kur'an'la ikiz olduğu ve ayrıca hadîs ilminin bir usûl ilmi olduğu ifade edilir. Ayrıca ilm-i ahlâkın insanın yaratılışını güzelleştireceği ve insanlar arasında kadrini ve kıymetini artıracığı ifade edilir. Tasavvuf ilmine dair ise iki dünyanın da terk edilmesi, hâl ehli olunması, bir mürşide bağlanması ve sırrın açıklanmaması tavsiye edilmiştir.

“Der-Beyân-ı Envâ-ı Hutût” başlıklı bölüm altında b. 414-b. 446 arasında yazı ve türlerine dair bazı açıklama ve nasihatlerde bulunulur. Buna göre okuması iyi olsa da yazı bilmeyenin âlim olamayacağı, ulu kimseler nazarında hat sanatının muteber olduğu, o devirde memurların çoğunun kalem ehli oldukları, hat sanatının gamlı olanı mutlu edeceği ifade edildikten sonra dokuz çeşit hat olduğundan bahsedilmiştir. Sırasıyla sülûs, nesih, celî, reyhânî, ta'lik, celî, dîvânî hatlarının öğrenilmesi tavsiye edilir. Daha sonra nesih yazısıyla kitapların ve Kur'an-ı Kerim'in, dîvânî hattıyla fermanların kaleme alındığı ve dönemin sultanlarının bu hattı bilenleri yanlarında bulundurdıkları, rik'a hattının rağbette olduğu için bu hattı bilmenin büyük bir nimet sayıldığı, siyâkat hattının önemli bir mârifet olduğu ifade edilmiştir.

Vasiyetler anlamındaki Vesâyâ (b. 447-b. 451) başlığı altında Necmî Efendi ilim ve kemâl ehli olanların yüceldiğini belirterek oğluna ilimde kemâle erme yolunda çabalamasını, gece gündüz hünere öğrenmesini tavsiye eder.

Necmî Efendi, oğluna bazı meslekler hakkında tavsiyelerde bulunur. Der-Beyân-ı Emr-i Ticâret (b. 452-b. 466) başlığı altında oğluna ticâret ve tarımla uğraşmasını, bir zanaat öğrenmesini öğütler. Ayrıca Necmî Efendi kahvehanelerde ve diğer sosyal mekanlarda oynadıkları tavla, satranç, dama vs. çeşitli oyunlar oynayan insanlardan bahseder. Bazılarının cebinde para olmamasına rağmen borç ile bohçasını doldurduğunu, kiminin de babasından miras kalanları meyhanelerde tüketerek

gayrimüslimleri zengin ettiklerini ifâde ederek sosyal hayatta olumsuz davranışlar sergileyen insanlar tavsif edilerek böyle câhillere yakın olmaması tavsiye edilmiştir (b. 467-b. 493).

Hemen anlama, çabuk kavrama, zihin uyanıklığı, anlayış, sezgi, iz'an gibi anlamlara gelen ferâsetle alâkalı olarak Necmî Efendi 494-b. 507 varakları arasında bazı açıklama ve tavsiyelerde bulunur. Bu ilme sahip olanların her eşyaya Allâh'ın nuruyla bakacağı, dünyanın hâinden anlayacağı, dostunu düşmanını ayırt edeceği ifâde edilmiştir. Zirâ ârif olanlar bütün varlıkların Allâh'ı zikrettiğini görebilmektedir. Bu sebeple Allâh'ın ismiyle ve sesiyle dolup tamamlanmış olan bu dünyaya irfân nuruyla bakılmalıdır, denilmektedir. Daha sonra ilm-i ferâset hakkında iki hikâye nakledilmiştir. b. 608-b. 658 arasında yer alan ilk hikâyede zekâsıyla meşhur ferâset sahibi ulu bir kimsenin çocuklarına vasiyeti anlatılır. b. 659-b. 845 arasında yer alan ikinci hikâyede ise İskender'den üstâdının Aristo ve kendisinin de ârif bir kimse olduğu şeklinde bahsedilir. Temsilî hikâyelerden sonra b. 846-b. 888 arasında Pend başlığı altında Necmî Efendi, hikmet sahibi bir kimsenin ağzından soru-cevap şeklinde bazı nasihatler aktarır. Buna göre dikenli olmayan kimse dost edinilmeli, gençken ilim ve hüner öğrenilmeli, yaşlılıkta ise yumuşak huylu olunmalı; bayağılıktan, zengin adamdan, yalandan da kaçınılmalıdır. Kibirli düşünce bedbahtlıktır. Akıllı kimse çok bilip az söyleyen, işinde acele etmeyendir. Ayrıca talep etmeye ilim öğretilemez, denilmiştir.

b. 888-b. 905 arasında yer alan "Hâtîme" başlıklı son kısımda Necmî Efendi, insanların faydalanması için yazdığı eseri karşılığında kendisi için dua talebinde bulunmaktadır. İnsan olanların nasihati dinlemesi gerektiğini, ahmak olanların ise nasihati unuttuğunu ifâde eder. Oğluna fâzıl kimselerle yakınlık kurmasını ve onların nasihatlerini dinlemesini tavsiye eder. İslâm'ın kurallarını öğrenip, ibâdet yolundan gitmesi; eğer şeriat yolundan gitmezse varını yoğunu kaybedeceği uyarısında bulunmuştur. Allâh'ın ahlâkıyla ahlâkını güzelleştirmesi ve buradaki nasihatlere uyduğu takdirde gamlı olmayacağı ifâde edilerek *Nasihat-nâme* tamamlanmıştır.

Sonuç

Nasihat-nâmeler sanat sergilemekten daha çok toplumsal fayda gözetilerek kaleme alınmış eserlerdir. Çalışmaya söz konusu olan eserdeki aruz kusurlarının çok fazla olmasının sebeplerinden biri de budur. Mehmeddîn Necmî'nin eserini kaleme almaktaki en önemli amaçlarından biri klâsik dönemde olduğu gibi nasihat vermektir. Geçmişten günümüze toplumsal yapı, dönemin şartları ve dünya algısının değişmesiyle birlikte nasihat-nâmelerin içeriğinde de bazı değişiklikler olmuştur. Bu değişikliklerin gözlemlendiği, Necmî'nin XIX. yüzyılda kaleme alınan oldukça hacimli sayabileceğimiz nasihat-nâmesi Osmanlı toplumunun bilim algısı ve dünya görüşündeki değişimi gösteren önemli bir nasihat-nâmedir. Klasik nasihat-nâmelerde tavsiye edilen kibirden uzak olma, ibâdetle meşgul olma, âlimlere saygı gösterme vs. nasihatler yer almakla birlikte klasik nasihat-nâmelerdeki "mutavassıt" insan anlayışının yerini *Pend-i Necmeddîn*'de müsbet ilimlere hâkim, akılcı insan tipinin aldığı görülür.

Eser, dîbâce-i kitâb (önsöz), der-beyân-ı fezâil-i akl (aklın faziletleri hakkında), der-beyân-ı fazilet-i sohbet-i ukalâ (akıllılarla sohbetin faziletleri hakkında), der-beyân-ı fezâil-i ulûm ve riâyet-i ulemâ (ilimlerin ve âlimlere itaat etmenin faziletleri hakkında), der-beyân-ı menâhî ez-sohbet-i cühelâ ve mazarrat-ı îşân (cahillerle sohbet etmenin zararları ve bundan kaçınılması hakkında), der-beyân-ı menâhî-i kibr ü ucb ve fezâil-i tevâzu (kibir ve kendini beğenmişliğin yasaklanması ve tavazunun faziletleri hakkında), der-beyân-ı fezâil-i tevaggul-i ibâdet (ibâdetle meşgul olmanın faydaları hakkında), der-beyân-ı ilm-i fesâhat u belâgat (belagat ve fesahat ilminin açıklanması hakkında), der beyân-ı aksâm-ı ulûm, der-beyân-ı ilm-i sarf, der-beyân-ı ilm-i nahv, der-beyân-ı ilm-i arûz, der-beyân-ı ilm-i inşa (nesir ilminin açıklanması hakkında), der-beyân-ı ilm-i lûgat (lûgat ilminin açıklanması hakkında), der-beyân-ı ulûm-ı sınıf-ı sâni (ikinci sınıftaki ilimlerin açıklanması hakkında), der-beyân-ı ilm-i heyet (astronomi ilminin açıklanması hakkında), der-beyân-ı ilm-i alâimü's-semâ (meteoroloji ilminin açıklanması hakkında), der-beyân-ı ilm-i hikmet-i tabîiyye (fen bilimleri hakkında), der-beyân-ı ilm-i cerr-i eskâl (mekanik ilmi hakkında), der-beyân-ı ilm-i hendese

(geometri ilmi hakkında), der-beyân-ı ilm-i hesâb (aritmetik ilmi hakkında), der-beyân-ı ilm-i cebir (matematik ilmi hakkında), der-beyân-ı ilm-i tıbbiyye ve tabîiyye (botanik ilmi hakkında), der-beyân-ı ilm-i tıp (tıp ilmi hakkında), der-beyân-ı ilm-i sıhhat (sağlık ilmi hakkında), der-beyân-ı ilm-i fijooloji (zooloji ilmi hakkında), der-beyân-ı ilm-i nebatat (botanik ilmi hakkında), der-beyân-ı ilm-i maâdin (mineraloji ilmi hakkında), der-beyân-ı ilm-i kimyâ (kimyâ ilmi hakkında), der-beyân-ı ilm-i tabakâtü'l-arz (jeoloji ilmi), der-beyân-ı ulûm-ı sınıf-ı râbi (4. Sınıftaki ilimler hakkında), der-beyân-ı ilm-i coğrâfîyâ (coğrafya ilmi hakkında), der-beyân-ı ilm-i târîh (tarih ilmi hakkında), der-beyân-ı ilm-i asâr-ı kadîme (arkeoloji ilmi hakkında), der-beyân-ı ulûm-ı hâmis (beşinci sınıf ilimler hakkında), der-beyân-ı ilm-i nizâm (yönetim ilmi hakkında), der-beyân-ı ilm-i siyâsiyye (siyaset ilmi hakkında), der-beyân-ı ilm-i askerî (askeriye ilmi hakkında), der-beyân-ı ilm-i filâhat (ziraat ilmi hakkında), der-beyân-ı ulûm-ı sınıf-ı sâdis (altıncı ilimler hakkında), der-beyân-ı ilm-i hikmet (felsefe ilmi hakkında), der-beyân-ı ilm-i mantık (mantık ilmi hakkında), der-beyân-ı ilm-i münazara (tartışma ilmi hakkında), der-beyân-ı ilm-i ilâhî (hakikat bilgisi hakkında), der-beyân-ı ulûm-ı sınıf-ı sâbi (yedinci sınıf ilimler hakkında), der-beyân-ı fenn-i mûsikî (müzik ilmi hakkında), der-beyân-ı fenn-i mimârî (mimarî ilmi hakkında), der-beyân-ı fenn-i resm (tasarım ilmi hakkında), der-beyân-ı ulûm-ı sınıf-ı sâmin (sekizinci sınıf ilimler hakkında), der-beyân-ı ilm-i kelam (kelam ilmi hakkında), der-beyân-ı ilm-i tefsir (tefsir ilmi hakkında), der-beyân-ı ilm-i hadîs (hadis ilmi hakkında), der-beyân-ı ilm-i usûl-i hadîs (hadis usulü ilmi hakkında), der-beyân-ı ilm-i fikh (fıkıh ilmi hakkında), der-beyân-ı usûl-i fikh (fıkıh usulü ilmi hakkında), der-beyân-ı ilm-i ferâiz (miras hukûku ilmi hakkında), der-beyân-ı ilm-i ahlâk (ahlak ilmi hakkında), der-beyân-ı ilm-i tasavvuf (tasavvuf ilmi hakkında), der-beyân-ı envâ-ı hutût (yazı ilmi hakkında), vesâyâ (vasiyetler), der-beyân-ı emr-i ticâret (ticâretin emredilmesi hakkında), der-beyân-ı emr-ü'l-marûf (dinin emrettiği hususlar hakkında), der-beyân-ı fehm ü ferâset (anlayış ve öngörü hakkında), hikâyet (hikâye), hikâyet (hikâye), pend (nasîhat), hâtime (tamamlanma-son) başlıklarındaki bölümlerden oluşmaktadır.

Metinde “Der-Beyân-ı Fezâil-i Akl” ve “Der-Beyân-ı Fazîlet-i Sohbet-i Ukalâ” başlıkları altında ön plana çıkmakla birlikte genel olarak akıl ve mantık yüceltilerek akıllı kimselerle dost olunması tavsiye edilmiştir. Bu açıdan, yazıldığı dönemlerde toplumların dünya görüşlerini aksettiren nasîhat-nâmelerdeki değişimler toplumsal yapıdaki değişimi de bizlere göstermektedir. Fesâhat, belâgat, sarf, nahiv, inşâ, hat, aruz, hikmet, münazara, hadîs, fıkıh, ahlâk, tefsir vs. dinî ve diğer eskiden beri var olan klasik medrese ilimlerinin yanı sıra tıp, matematik, jeoloji, coğrafya, botanik, zooloji, mimarî vs. müsbet bilimlerinden bahsedilmiş ve faydalarına dair bilgiler verilmiştir. Bu durum bize modern dünyadaki değişimin Osmanlı’da görülmeye başlandığını ve bu değişimin bir yansıması olarak Necmî’nin pend-nâmesinde yer alan nasîhatlerin ve konuların modern dünyanın ve toplumun beklentilerine uygun olarak değiştiğini göstermektedir. Bu yönüyle daha önce hiçbir bilimsel çalışmaya konu olmamış ve kayıp olduğu ifade edilen *Pend-i Necmeddîn* isimli nasîhat-nâmenin ortaya çıkarılması sonucunda Osmanlı nasîhat-nâme geleneğine yeni bir eser kazandırılmıştır.

TRANSKRİPSİYONLU METİN

[10b]

PEND-İ NECME'D-DİN

Bismi'l-lâhi'r-rahmani'r-rahim

[fe' ilâtün/fe' ilâtün/feilün]

1. Hâmd u şükr olsun ol Hüdâya dâ'im
Eyledi kevn ü mekânı kâ'im

2. Bu cihânı ser-te-ser ey şeh-râq
Eyledi ketm ü 'ademden icâd

3. *Kün*³ didi geldi vücûda 'âlem
Kün dise bir dağı olur 'adem

³ “Allâh bir varlığın veya olayın gerçekleşmesini istediği zaman ‘ol’ (kün) der, o da hemen oluverir” anlamındaki âyetlerden hareketle (bk. el-Bakara 2/117; Âl-i İmrân 3/47, 59) kevn masdarının emir sîgasından türetilen bir terim olup kelâm, tasavvuf ve edebiyatta Allâh’ın yoktan mutlak mânada yaratmasını ifade etmek üzere kullanılmıştır” (Pala, 2002: 552).

4. Kapusunda niçe biñ 'âşıkı var Dergehinde niçe biñ şadıķı var 5. Yemm-i en'âmı gelir cûşa müdâm Ėarķ olur bay u gedâ havâs u 'âm 6. Kıl gerek emrine münkâd ola hem Kula oldur ebeveynden erham 7. Var iken ol kime izhâr ideyim Derdimi derd ile ikrâr ideyim 8. Baş açık yalın ayak ey şeh-bâz 'Âşıkı ma'şûķına itse niyâz 9. Cürmüne mu'terif olsa 'âşık 'Afv ider cümle kuşurun Hâlık 10. 'Âşık olan giceler kalkmalıdır 'Aşk oduyla cigerin yakmalıdır 11. İtmeli şubha değin âh u fiğân Nâm-ı dildâr ile zıkrin pinhân 12. Şıdķ ile ger dise bir kıl Allâh Olmaya mı 'acabâ 'afv-ı günâh [11a] 15. Hem Resûl'üne daķı ola selâm Âl u aşhâbına hem ola müdâm 16. Ki odur kân-ı şefâ'at yâ Hû Ki odur bâĖ-ı belâgat yâ Hû 17. Kim feşâhat mülķüne virdi niżâm Kalmadı mülķ-i kelâmda âlâm 18. Çok şalavât olsun o zâta her dem Necm merzâsıdır ancak müfhem 19. Haķ didi şânına kim levlâk Olmasaydıñ yaradırmıydım eflâk DİBÂCE-İ KİTÂB 20. Ba'de-zâ baş-ı suhan eyleyeyim Ya'ni kim pend-i vefir söyleyeyim 21. Her ne dirsem dinle ey cân-ı peder Kıl 'amel nuşhum ile çekme keder 22. Ey benim cân-ı 'azîzim oğlum Saņa eylem hâl-i cihânı ma'lûm 23. Pende dâ'ir 'urefâ-yı esbak Yazdılar niçe kitâb-ı revnak	24. Fâriside Hâzret-i Şeyh 'Attâr 'Âlem üzre zer-i pend itdi nişâr 25. Nuşha dâ'ir niçe ra'nâ ma'nâ Dürr-i yek-tâ gibi kıldı inşâ 26. Ne sühandır Nâbî'niñ Hayriyesi Ne güzeldir Vehbî'niñ Lütfiyesi 27. Oķuyup anları kim eyle 'amel Anla esrârını çün kılma cedel 28. Ben daķı anları taklîd itdim Pend idip işbu cihândan gıtdim DER-BEYÂN-I FEZÂ'İL-İ 'AQL 29. Yaradıp işbu cihâmı Mevlâ Eyledi kim ne güzel tarķ-ı nebâ' [11b] 30. Halk kıldı niçe yüz biñ âdem Oldu âdem cümlesinden ekrem 31. Künh-i zâtını bilen âdemdir Şun'-ı pākını bilen âdemdir 32. Âdemi 'aķlile itdi tezyîn 'Aķlı kıldı âdeme kim perçîn 33. Sen daķı âdem iseñ ey oğlum Vaşiyetim saņa eylem ma'lûm 34. 'Aķlıden zâtını kılma teb'îd 'Aķl ider âdemi elbetde sa'îd 35. Bulur âdem elbetde Hâlık'ını Tanır âdem 'aķlıyla Râzık'ını 36. Bizi yâ Rab 'aķlıden itme ba'îd Şeyh-i 'aķla dâ'imâ eyle mürîd DER-BEYÂN-I FAZÎLET-İ ŞOĞBET-İ 'UĖALÂ 37. 'Uķalâya kendiñ eyle maķrem Dâ'ima ol 'uķalâya hem-dem 38. Gizli olmaz 'uķalâya sırr cihân 'Âķil eyler âdeme nuş u beyân 39. 'Âķil ile dâ'imâ kıl şoğbet Kâmile dâ'imâ it ünsiyet 40. Sâbıkında ne şekerler yidiler Ataların sözüdür kim didiler

41. Hübür kim âdeme diñle suhan
Deli dostdan ise ‘aklı düşman

42. Saña iylik ideyim dirken deli dost
‘Âkıbet başına örter bir post

43. Velî dosta dâ’imâ eyle nazar
İ‘tibâr it ‘aklı miqdâr kadar

44. Düşmeniñ olsa da ‘âkıllı âdem
Gösterir toğrı tarîkı her dem

45. Kîni olsa da başa ‘aklı anıñ
Men‘ ider kînini bî-şübhe seniñ

[12a]

DER-BEYÂN-I FEZÂ’İL-İ ‘ULŪM VE Rİ‘ÂYET-İ ‘ULEMÂ

46. Ey benim dürc-i sinemde güherim
Vaşiyet eyledi başa pederim

47. Söyledikçe sözüne güş virdim
Ma‘nâ-yı pendini der-hüş itdim

48. Ben dağı ‘arz ideyim kılma ibâ
Pederimden aldığım nuşhı saña

49. Pederim böyle dir idi oğlum
Nuşhunı tut göñülde koyma ğumüm

50. Kande gördüğ ise bir ehl-i edeb
Elin öp eyle du‘âsını taleb

51. ‘İlm ü ‘irfâna diliñ it mazhar
Kıl ri‘âyet ‘ulemâya ekşer

52. ‘Ulemâ göñlünü yıkma nâgâh
‘Ulemâdır ‘ulemâ-yı bi’llâh

53. Anlamışdır hâk-ı Hâk’ı ‘ulemâ
Keşf olup anlara esrâr-ı Hudâ

54. Hem-nişin ol anlar ile dâ’im
‘Ulemâ hubbunu it dilde kâ’im

55. Tahşîl it sen dağı ‘ilm ü ‘irfân
Dimesinler saña dağı nâ-dân

56. ‘Urefâdır zurefâdır ‘ulemâ
Fużalâdır ‘uçalâdır ‘ulemâ

DER-BEYÂN-I MENÂHİ EZ-ŞOHBET-İ CÜHELÂ VE MAZARRAT-I İŞÂN

57. Cühelâ zümresidir ehl-i ‘inâd
Cühelâda çok olur ehl-i fesâd

58. Eyle hürmet cühelâyâ ammâ
Anlar ile kılma şöbet aşlâ

59. Diseler ki ‘urefâdır cühelâ
Cühelâ şanma ki olur ‘urefâ

60. Dâderiñ olsa da gerçi câhil
Hergiz olma semtine kim vâşıl

[12b]

61. Cühelâ ‘aqlile bâhir geçinir
‘Uçalâsı câhiliñ az bulunur

62. Saña dost olsa da gerçi câhil
Hergiz olma semtine kim vâşıl

63. Cühelâyı kendiñe kılma penâh
Örter elbet başına niçe külâh

DER-BEYÂN-I MENÂHİ-İ KİBR Ü ‘UCB VE FEZÂ’İL-İ TEVÂZU‘

64. Herkese eyle tevâzu‘ her dem
Olma oğlum kibre hergiz maħrem

65. Şeyh Necdî kibr-i ‘ucba itdi şu‘ûd
Dergehi hâkîre oldu merdûd

66. Her kimi gördün ise ey şeh-bâz
Yüzüñü yerlere sür eyle niyâz

67. Fehm kıl ki ne güzel söylediler
Atalar böyle dip ‘azm eylediler

68. Didiler ki hâk ola gör pâk olasin
Dürr ü güher hâk içinde bulasin

69. Na‘şı murdâr kişi pâk olamaz
Girmese hâk içine kâm idemez

70. Dün yaratmış ise hâk-ı Mevlâ
Dergehinden cümleden kadri a‘lâ

DER-BEYÂN-I FEZÂ’İL-İ İSLÂMİYET

71. Dîn-i İslâm’a tevaşşul eyle
Penç evkâtı tevağğul eyle

72. Hâk‘ı bil eyle ‘ibâdet tırma
Emr-i Hâk‘a eyle itâ‘at tırma

73. Rûz u şeb eyle kırâ‘at-i Qur‘ân
‘Aşk-ı Rabb’iñ kalbiñ itsin sûzân

74. İktidâ it sünnet-i Aħmed’e kim
Dâhil ol dâ’ire-i Aħmed’e kim

75. Emr ü ma' rûf ile it nehyü'l-münker
Her maħalde seni kılsın server
- [13a] **DER-BEYÂN-I FEZÂ'İL-İ TEVAGĞUL-İ 'İBÂDET**
76. Ey gözüm eyle ' ibâdet dâ'im
Tırmayıp söyle şehâdet dâ'im
77. Bu cihândır iki kapılı bir hân
Cem' kılmış niçe yüz biñ mihmân
78. Birisinden girer ise bir zât
Çıkar elbet birisinden mât u memât
79. Mesned-i cāhile mağrūr olma
Zer ü sîm cem' ile mesrūr olma
80. Bu ' acūze sen gibi niçesini
Aldayıp rüyuna urmuş pençesini
81. Her işinde eyle ' adâlet-pîşe
' Ākıl ol kılma belâhet-pîşe
82. Bakma geç herkese kim itme gâzab
Şerm kıl eyle tevâzu' şakla edeb
83. Dil nazargâh-ı Hudâ'dır yâ Hû
Dil maķargâh-ı Hudâ'dır yâ Hû
84. Yıkma ol beldeyi eyle ma'mūr
İtme vîrân Ka'be'yi ey şu'le-i nūr
85. Halk idip âdemi kıldı mağzūr
Penç evkât ile itdi me'mūr
86. Farz kıldı ki kılaķ hacc edā
Şavm ile gözleyelim rāh-ı Hudā
87. Lā deyip ikrār idelim birliğini
Ki illā ile izhār edelim birliğini
88. Bir gün olur ki gelir vaķt-i mî'ād
Birbirinden ayrılp her ecsād
89. 'Ihn-ı menfûş gibi cümle atılır
Yer ü gök kim birbirine katılır
90. Bir vücūd şekline girer eşyā
Baş olur rüy-ı zemîn çarķ-ı 'alā
91. Cem' olur bir yere cümle 'ālem
Haşr olur itdigiyle her ādem
- [13b]
92. 'Araşât'da kurulur hem mîzān
Herkesiñ yaptığı olur evzān
93. Kimi mağbūn kimi ğamnāk kimi şād
Kimisi nār-ı caħimden āzād
94. Kimi de zevķ-i cinānla ħandān
Kimi de nāriden eyler eġģān
95. Şaf tutup ħuld-ı berinde ebrār
Seyr ider zevķ ile tırmaz didār
96. Bu ğürūhdan yā İlāh eyle beni
Ehl-i ' işyānla ħaşr itme daħı
97. Āh ider düzaħ içinde küffār
Tutuşup nāra yanar kim füccār
98. Bu ne esrār-ı ħafidir bilmesem
Bu ne esrār ħalydir bilmesem
99. Bu ne ħudret bu ne ħāl-i ħikmet
İşbu sırta lâzım elbet diķķat
- DER BEYÂN-I AĖSÂM-I 'ULŪM**
100. Ey benim küdek-i nūr-ı başarım
Dürc-i sînemdeki kân-ı ğüherim
101. İdeyim 'ilmi daħı saña beyān
Oķu bir bir sînede eyle nihān
102. Gice vü ğündüz çalışıp taħşil eyle
Nāķış itme 'ilmi tekmił eyle
103. 'İlm ü 'irfān seni itsin mesrūr
'Ömrünü kılma hebā'-ı manşūr
104. 'Asrımızın 'ulemāsi cem' olup
'İlmi on şınfa daħı taķsîm idip
105. Şınf-ı evvelde olan 'ilm ü edep
Tıķuz aķsāmıla kıl celb ü taleb
106. 'İlm-i şarf u 'ilm-i naħv 'ilm-i ma'ān
Taħşil it bunlar ile 'ilm-i beyān
107. Oķuyup 'ilm-i bedi' ańlamalı
Hem belāgatle kelām söylemeli
- [14a]
108. Şi'rde oldu 'arūz aşl u esās
Ėāfiye 'ilmi daħı buña kıyās
109. 'Ālim olan sözüm eyler ma'lūm
'İlm-i inşāyı bezetmiş işbu 'ulūm
110. Gice vü ğündüz çalışıp it 'izzet
Ādem iseñ taħşil it 'ilm-i luġat

- DER-BEYÂN-I ‘İLM-İ ŞARF**
111. Başlayıp emsileden kim şarfı
Oğu i’ lâl ile idgām u hāzfi
112. ‘İlm-i şarf ‘ilm-i lisāna ne menşe’
‘İlm-i dil cümle ‘ulūma mebde’
113. Hārfle bir kelime buldu nīzām
Şarf ile cümle kelām tıtdı kıyām
114. Olmasa bir şeyde eger aşl u binā
Hādisāt eyler anı maḥv u fenā
115. Oğu maḥşūdu ki rif’at bulasın
Oğu gayrı ki ‘izzet bulasın
116. Ol merāhı daḥı zamm eyle aḡa
Bunlar oldu ‘ilm-i şarfı aşl u binā
117. Vaz’ kıl cerḥ-ı dile şāfiyeyi
‘İlm-i dilde bulasın kāfiyeyi
- DER-BEYÂN-I ‘İLM-İ NAḤV**
118. Benim ey cān-ı ‘azizim oğlum
‘İlm-i naḥvı saḡa eylem ma’lūm
119. Ne ile oldu binā aşl-ı kelām
Mübtedā ḡaber ile buldu nīzām
120. Fehm olur sır-ı kelām ‘āmil ile
Bilevüz maḡz-ı merām ‘āmil ile
121. Bir kelāmıḡ ‘āmili vū ma’ mūlini
Ögrenip keşf ideḡor meḡulini
122. Ya’ nī kim oğu ‘avāmil tırma
Gice vū gündüz sa’y kıl oturma
- [14b] 123. Eyle izḡarile ‘ilmi izḡār
Keşf olunsun saḡa her bir esrār
124. ‘Ālim olmak ister iseḡ oğlum
Ezber it kāfiye olma maḡmūm
125. Cāmī itmez mi ‘aceb ‘arz-ı merām
Monlā Cāmī saḡa virmiş cām-ı kelām
126. Nūş idip cām-ı kelāmı dā’im
Naḡv ile eyle kelāmıḡ kā’im
- DER-BEYÂN-I ‘İLM-İ FEŞĀḤAT Ü
BELĀĠAT**
127. Sem’ kıl sözümü ey cān-ı peder
Aḡz idip gevherimi çekme keder
128. Feşāḡat kişverine eyle hücum
Feth oluna saḡa ol bāb-ı ‘ulūm
129. Mütekellime kelāmda lāzım
Meleke mülküne itmeḡ ‘āzim
130. Sözüñü ḡāle münāsip cānā
İtmeli luṡf-ı feşāḡatle edā
131. Her maḡāmın bir makālī vardır
Her kelāmın bir kemālī vardır
132. Fehm kıl söyledigiñ sözü hemān
Keşf olunsun saḡa ol ‘ilm-i beyān
133. Tezyīn-i ‘ilm-i belāḡatle sözüñ
Taḡtīm it lafz-ı ḡalāvetle sözüñ
134. Kim me’ān oldu sekiz bābla binā
Her derinde niçe ma’ānī iḡfā
135. Ba’ dezā eyle ta’līm ‘ilm-i beyān
Ezber it ‘ālim iseḡ ḡilm ma’ān
136. Bir kelām olsa ḡaḡīḡat-i incāz
Öḡredir mes’ele-i lafz-ı mecāz
137. Nazar it ḡüsn-i kelāma dā’im
İsti’ārāt ile eyle kā’im
138. Ne güzeldir mes’ele-i ‘ilm-i bedī’
Vaşiyetim saḡa eylem tevdi’
- [15a] 139. Öğren ol ‘ilmi daḡı çekme keder
Cehlile ‘ömrüñü kim kılma güzēr
140. Cān u dilden pendimi it ifḡām
İder elbet ‘ilm-i lisān zīb-kelām
141. Görünüp mir’āt-i kelāmda ‘ālem
Şayḡal-ı ‘ilm ile olsa ekrem
- DER-BEYÂN-I ‘İLM-İ ‘ARŪZ**
142. Oḡuyup ‘ilm-i ‘arūzu öğren
Suḡanın veznini bil çekme miḡen
143. İşbu fen oldu iki bābla binā
Bilevüz bu ‘ilmle şi’r ü inşā
144. Öğrenip aḡla ziḡāfāt-ı ‘ilel
Şi’r ü inşāda şaḡkın itme cedel
145. Bāb-ı evvelde ‘arūzu öğren
Ba’de başt ideḡor naẓm-ı suḡan

146. Bâb-ı şânide dağı kâfiyeyi
Okuyup anla hemân şâfiyeyi
- DER-BEYÂN-I 'İLM-İ İNŞÂ**
147. Ey gözüm eyle kitâbet taşşıl
Eylesin seni murâdın vâşıl
148. Beş kısımdır fen-i kitâb fehmi it
Öğrenip her birisin işine git
149. Mirâsla vü harâc ü ceys kitâbetidir
Meḥâkim ü ma'üne bunlar izâfiyetdir
150. Ya'nî kim bilmeli 'ilm-i inşâ
Cümlesi dilde olur hem imzâ
151. 'İlm-i inşâ şarf ü naḥva merbûṭ
Öğrenip anları eyle mazbûṭ
152. Vir kelâma 'ilm belâğâtla niẓâm
Kim feşâḥatle olur inşâ ifhâm
- DER-BEYÂN-I 'İLM-İ LUĞAT**
- [15b]
153. Okuyup 'ilm-i luğati öğren
Suḥanın veznini bil çekme miḥen
154. Evvelâ oku lisân-ı 'Arab'ı
Ki odur cümle dilin müntaḥabı
155. Gizlidir işbu lisânda niçe 'ulûm
Anı bil çekme cihânda ḡam ḡumûm
156. Dil-i Pâris gibi var mı tatlı
Anda öğrenmeye ol ḡayretli
157. Türk lisânı dağı bir ḡoşca lisân
Bilen olur anı ḡaḡîḡat insân
158. Hûbdur bilsen eger Fransızca dağı
Cümle milletin olursun münteḡabı
159. Mâ-ḡaşal eyleme vaktin zâyî'
Öğrenip cümle lisân ol râfî'
160. Her lisânda niçe biḡ aşâr var
Bilmesinde niçe biḡ kâr var
- DER-BEYÂN-I 'ULÛM-I ŞİNİF-I ŞÂNİ**
161. Kılâyım şınıf-ı şânideki 'ilm beyân
Ḥâmeme virse eger ruḡşat Mennân
162. Bu 'ulûma 'ilm-i riyâzî dirler
Bilene 'âlem-i feyyâzî dirler
163. Yedi 'ilmi câmi' dir işbu 'ulûm
Yedisin bil dünyâda çekme ḡumûm
164. Evvelidir 'ilm-i hey'et öğren
Göklerin ḡalini bil çekme miḡen
165. Şânisi 'ilm-i 'alâ'im-i semâ
Niçe şeyler saḡa eyler imâ
166. Şâlişi ḡikmet-i ṭabî'iyeyi bil
Mâ-ḡaşal eşyâdaki ṭabî'iyeyi bil
167. Râbi'inci 'ilm-i cerrü'l-eşḡâl
Öğrenip çekme şaḡın istiskâl
168. Ḥâmisinci hendese 'ilmini kim
Okuyup anlamalı cehlini kim
- [16a]
169. Sâdisinci ne güzeldir 'ilm-hisâb
Öğrenip nîk-dîden ḡıl der-yâb
170. Sâbi'inci 'ilmdir 'ilm-i cebir
Okuyup her şeye kim itme cebir
171. Mâ-ḡaşal işbu yedi 'ilmi tamâm
Okuyup cümlesini ḡıl ifhâm
- DER-BEYÂN-I 'İLM-İ HEY'ET**
172. Ey oḡul âdem olana lâzım
Derḡeh-i Ḥâlîḡ'a ḡılmaḡ 'âzım
173. Seyr idip şun'-ı Ḥudâ'sın bilmek
Her gice niçe biḡ ḡikmet ḡörmek
174. Şânî'in şun'ını bildi 'uḡalâ
Yazdılar niçe mesâ'il ḡükemâ
175. Hey'et-i 'âlem ḡaḡḡında meşḡûr
Ya'nî kim niçe mezâḡib itdi zuhûr
176. Ḥükemâ vü 'uḡalâ cümlesi hep
İḡtiyâr eylediler üç mezheb
177. Ḳudemânın evvelâ maṭlûbudur
Ya'nî kim Baṭlamyûs mezhebidir
178. İşbu gökler birbirine faraẓâ
Zarf u mazrûf gibi olmuş bâlâ
179. Birbirin cevfine girmiş eflâk
Ṭoḡuz ḡat dönmede olmuş ḡâlâk

180. Arz merkez idinip devr idiyor
Kevkeb ile ay u gün⁴ seyr idiyor
181. Mezheb-i sâni'de kim Fişâğoras
İctihâd içre çalıp dühl ü ceres
182. Didigim merkez-i 'âlem hürşid
Kim medârında kılar sa' y u devîd
183. Cezb idip matbû' unu devr idiyor
Kendi merkezine toğrı gidiyor
184. Arz dağı aña mülâzım olmuş
Mâhın almış aña 'âzım olmuş
- [16b]
185. Ya' nî kim mâh dağı arz-ı merkez
İdinip etrâfın kılmış hez hez
186. İksi birbiri cezbe iderek
Birbirin etrâfına devr kılarak
187. Tolaşırılar güneşin etrâfını
Seyr idiniz ahterânın izâfını
188. Mezheb-i Tiḥubrâha meşhûr
Eyledi vaqt-i qarîbde ki zühûr
189. Müşebbehdir Batlamiyûs mezhebine
İnçün girdi beṭâlet maṭlabına
190. İhtiyâr eyledi şimdi hükemâ
Mezheb-i Fişâğoras'ı ' uḳalâ
191. Bunun içün hükemâ söylediler
Niçe mesâ'il ictihâd eylediler
192. Te'lif itdiler hemân kütbi-keşir
Buldu ḥüsn içre dağı şehri-vefir
- DER-BEYÂN-I 'İLM-İ 'ALÂ'İMÜ'S-SEMÂ'**
193. Ne güzel 'ilm-i 'alâ'im-i semâ
İzhâr eyler saña essâr-ı Ḥudâ
194. Oḳuyup anı dağı bilmelisin
Ḥikmet-i Ḥâlîḳ'ını görmelisin
195. Ḳavs u ḳuzaḥ u niyâzın yenmiş
Bunları bu ḥâle ḳoyan kim imiş
196. Ḳudret-i Ḥaḳ cûş idince bir dem
Çâr ' unşuru ider kim der-hem
197. Gâh ider nâr-ı hevâyâ taḥvîl
Şuya ḥâke ḥâk şuya tebdîl
198. Ḥaḳḳ'ın emri gelmek için yerine
Çâr ' unşur ḳalb olur birbirine
199. Ḳıldılar sa' y-ı belîḡ kim hükemâ
Buña emşâl niçe mesâ'il inşâ
200. Keşf ü ḥal itmek için eyle güzer
Kütbi-ḥikmete gâh eyle naẓar
- [17a]
201. Ol zamân zâhir olur 'ilm-i yakîn
Re'y ol ' uḳalâ-yı pîş ü pişin
- DER-BEYÂN-I 'İLM-İ ḤİKMET-İ ṬABİ'İYYE**
202. Ne imiş ḥikmet-i ṭab' iyyeyi bil
Ba' dehû ol sırr-ı Ḥaḳḳa vâşıl
203. Bu ' ilimde jā-j-hâ-yı süfehâ
Zâhir olmuş didiler kim hükemâ
204. Ḳudret-i Ḥaḳ var iken her şeyde
Ṭabî'at var mı eyâ ' âlemdede
- DER-BEYÂN-I 'İLM-İ CERR-İ EŞḲÂL**
205. Bu ' ilim başḳa ' ilimdir öğren
Bir şey cer itmede çekme miḥen
206. Bir ağır nesneyi cer itmede kim
Bu ' ilim ḳıldı bizi zât-ı fehîm
- DER-BEYÂN-I 'İLM-İ HENDESE**
207. Hendese ' ilmi gibi var mı hüner
Oḳuyup anla anı çekme keder
208. Pâd-şâhlar işbu ' ilme muḥtâc
Sevḳ-i ' irfânda bulup ḳadr-i revâc
209. Bu ' ilim cümlemize lâzımdır
Taḥşîline ' uḳalâ ' âzımdır
- DER-BEYÂN-I 'İLM-İ ḤESÂB**
210. Farzdır cümlemize ' ilm-i ḥesâb
Oḳuyup bilmesine eyle şitâb
211. Her kim olsa işbu ' ilimde mâhir
Şey-i meḥûl aña olur zâhir
212. Bir âdem olsa ḥesabda yek-tâ
Bulunur mu aña kim bir hem-tâ

⁴ Türkçe kelime kullanmış alışılmışın dışında.

213. Didiler kim ehl-i hesâb 'âkıldır
Kalanı dünyâda bir nâkıldır
[17b]
- DER-BEYÂN-I 'İLM-İ CEBİR**
214. Bu 'ilim 'ilm-i hesâba merbûṭ
Ehl-hesâb başkaca kıldı mazbûṭ
215. Cebr ile bir hesâba bak öğren
Her hesâbda vardır elbetde miḥen
- DER-BEYÂN-I 'İLM-İ TİBBİYYE VÜ
TABİİYYE**
216. Şıf-ı şâlişde olan 'ilmi hemân
İdeyim yek-be-yek şaṇa beyân
217. Bu 'ilme 'ilm-i ṭebâbet dirler
Bilene merd-i ḥazâkat dirler
218. Bu 'ilm aşḫâbıdır ehl-i refi'
Bunun ḥaḳḳında didi kân-ı şefi'
219. İkidir 'ilimi kim bilmelisin
Öğrenip ṭoḡru yola gitmelisin
220. Evvelâ 'ilm-i ṭib ebdân için
Şânisi 'ilm-i fıkḥ edyân için
221. Bu 'ilmde neş'et idip sekiz 'ilm
Her birisin öğrenüben eyle ḥilm
222. Evvelâ ṭib şânisi 'ilm-i şıḥḥat
Şâlişi teşriḥ okuyup ol ḥayret
223. Râbi' 'ilm-i ḥayvân ḥâmisi 'ilm-i nebât
Sâdisi 'ilm-i ma'âdin-i şebât
224. Sâbi' ine kimyâ 'ilmi dirler
Bunu bilen niçe şan'at seyr eyler
225. Sekizinci ṭabakâtü'l-arz 'ilmi
Öğrenip kimseden çekme zulmi
226. İşbu şıfda 'ilmi kıldım tıbyân
'Ârifine bu 'imler oldu 'ayân
- DER-BEYÂN-I 'İLM-İ TİB**
227. 'İlm-i ṭib 'ilm-i vücûda merbûṭ
Anı kıl defter-i ḳalbde mazbûṭ
[18a]
228. 'İlm-i ṭıbbi şaṇa eylem ma'lûm
Bilmesi farzdır öğren oḡlum
229. Evvelâ bilmeli teşḫîs-i marâz
Şânisi 'ilm-i 'ilâc buṇa ivâz
230. Bu 'ilmde niçe mesâ'il vardır
Ṭabîb olana bu 'ilm lâzımdır
231. Sen iseṇ işbu 'ilim ehl-i merâḳ
Kûtb-i ṭıbbā ṭurmayıp dâ'ima bak
- DER-BEYÂN-I 'İLM-İ ŞİḤḤAT**
232. 'İlm-i şıḥḥat gibi var mı göster
Şıḥḥat ister iseṇ anı kıl ezber
233. Bu 'ilmde dört maḳâle vardır
Her maḳâle çok maḳâl-pîrâdır
234. Bu 'ilim bir beldeye kılsa ḥulûl
Ol bilâd ehli olur mu melûl
235. Ol bilâd içre olan merd-i ṭabîb
Hem ḥazâkat olur ol merde naşîb
236. Ümerâsı ol bilâdın⁵ ḥükm-i melîḥ
Şâd idip ehlini eyler telvîḥ
- DER-BEYÂN-I 'İLM-İ TEŞRİḤ**
237. İdeyim sözümlü şaṇa tıbyân
Ol zamân ma'lûm olur 'ilm-i ebdân
238. Ten-i insânı eṭıbbâ teşriḥ
Eylediler oldu emrâz tavzîḥ
- DER-BEYÂN-I 'İLM-İ FİJOLOJİ**
239. 'Ulemâ-yı fîjoloji ne güzel
Ḥayvânât 'ilmini kim eyledi ḥal
240. Bu 'ilim başka 'ilimdir öğren
Ḥayvânât ḥâlini bil çekme miḥen
241. Ṭabîbe lâzım bu 'ilmi bilmek
'İlm-i ṭib râhına 'azm itmek
[18b]
- DER-BEYÂN-I 'İLM-İ NEBÂTÂT**
242. Ne imiş bilmelisin 'ilm-i nebât
Ekl idip ba' deḥû kim ḳazz-ı nebât
243. Rûy-ı arz üzre yaratmış Allâh
Tezyîn idip ṭaḡ u ṭaşı nev' giyâḥ
244. Her giyâḥ içre olan ḳudret-i Ḥaḳ
Tefḥîm eyler şaṇa ḥikmet-i muṭlaḳ

⁵ Bilâdın: bilâd ider, M.

245. Taḥṣīl eyle işbu ‘ilmi oğlum
‘İlm-i ṭibda olmayasın mefḥūm
246. **DER-BEYÂN-I ‘İLM-İ MA‘ÂDİN**
Halk kılmış nev‘ ma‘âdin Mevlâ
Eylemiştir cevḥ-i arzı ihyâ
247. Bu ‘ilim cümleye lâzım bilmek
Arayıp ehlini kim öğrenmek
248. **DER-BEYÂN-I ‘İLM-İ KİMYÂ**
Kimiya ‘ilmini eylem ta‘rîf
Bilevüz bir şey’ kulsın tavşîf
249. İşbu ‘ilmi bilen elbet âdem
Kesb idermiş niçe yüz bin dirhem
250. Bu i‘tikâd üzredir cümle süfehâ
Zeheb ü fiḍḍa çıkarır farazâ
251. Bu ‘ilimle ḥâşıl olmaz altun
Gümüş ihrâcına sa‘y itse cünûn
252. Bu ‘ilimle gerçi altun çıkmaz
‘Ârifi kim altuna hiç bakmaz
253. Bu ‘ilimde niçe ḥazîne medfûn
Çıkarır her mes‘elesı bin altun
254. Oldu işbu ‘ilim üç bâbla binâ
İdeyim her bâbını kim ifâ
255. Bâb-ı evvel kimyâ-yı hayvân
Okur iseñ saña olur iḥsân
- [19a] 256. Bâb-ı şânî kimiyâ-yı enbât
Niçe bin fâ’ide kılmış işbât
257. Bâb-ı şâliṣ kimiyâ ma‘denini
Öğrenip ol bileni itdi ğanî
258. Bu ‘ilim âdeme ğâyet lazım
‘Âkıl olan sözüm eyler câzım
259. Âdem iseñ bunu öğren öğren
Dâr-ı dünyâda dağı çekme miḥen
- DER-BEYÂN-I ‘İLM-İ ṬABAQÂTÜ’L-ARŻ**
260. Ṭabaqât-ı arzı dağı öğren
Şorsalar vir cevâbın çekme miḥen
261. Bu ‘ilm çâr devre olup taksîm
‘Âkıl olan sözüm eyler tefhîm
262. Nârveş hey’et-i ‘âlem kıldı zuhûr
Devr-i evvelde cihân oldu ḥuzûr
263. Devr-i şânî gelip oldu ḥazır
Her taraftan kaşr-ı arz oldu ḥazır
264. Baḥr berden ayrılıp oldu âzâd
Ḥayvânât-ı baḥriye kim oldu icâd
265. Zâhir oldu devr-i şâliṣde tağlar
Tağlar üzre yaradıldı bâğlar
266. Fehm ider sözümü ol ‘aql-ı vefîr
Ḥayvânât-ı beriyye oldu keşîr
267. Devr-i râbi‘de zuhûr itdi insân
İnsânın başına koydu tûfân
- DER-BEYÂN-I ‘ULÛM-I ŞİNİF-I RÂBİ‘**
268. Şînf-ı râbi‘de olan ‘ilmi dağı
İdeyim saña beyân anı aḥî
269. Coğrafiyâ bu ‘ilimin evvelidir
Matbû‘ıyla ‘ilm-i târiḥ te’nîsidir
270. Şâliṣi çün ‘ilm-i aşâr-ı kadîm
Râbi‘inci ‘ilm meskûk ile fehîm
- [19b] **DER-BEYÂN-I ‘İLM-İ COĞRAFİYÂ**
271. Benim oğlum saña eylem tebcîl
‘İlm-i coğrafiyayı kıl taḥṣîl
272. Hâl-i arzı bu ‘ilm tebyîn eyler
Bir bahrin saña ḥâliḡ söyler
273. Tefrîḡ olmuş bir bahirden bir bak
Bu ‘ilmi bil şaḡın olma ṭorlaḡ
- DER-BEYÂN-I ‘İLM-İ TÂRİḤ**
274. İdeyim târiḥ⁶ dağı saña beyân
Kalmasın râz-ı cihânda pinhân
275. Bu ‘ilim gerçi ḥikâye gibidir
Bilmeyen ḥumḡ u belâhet yürüdür
276. Baḡş ider işbu cihân hâlidin
Ümem-i sâlifenin aḥvâlidin

⁶ Târîḡ: Târîḡi, M.

277. Bu 'ilm insāna elbet lāzım
Sa'y idip bilmesine ol 'āzım
278. Bu 'ilmde niçe biñ fā'ide var
Biliyorsan saña çok mā'ide var
- DER-BEYÂN-I 'İLM-İ AŞÂR-I KADİME**
279. Ne imiş bil 'ilm-i aşâr-ı kadīm
Sābıkının ḥālın eyler tefhīm
280. Arasın rûy-ı zemīn⁷ bi'l-ğayret
Zāhir olur alacak çok 'ibret
- DER-BEYÂN-I 'İLM-İ MESKŪKÂT**
281. Sikke 'ilmi daḥı bir 'ilm-i bedī'
Bilsen eger zihniñ eyler tevsī'
282. Bu 'ilmde niçe biñ altun var
Arasın kim maḥzen-i kârdan var
- DER-BEYÂN-I 'ULŪM-I ḤĀMİS**
- [20a]
283. Sem' kıl eyleyelim sözü 'ayān
Şınf-ı ḥāmisde olan 'ilmi beyān
284. Oldu bu fen beş kısma taḥsīm
Bu 'ulūmla oldu ḥükümet taḥtīm
285. Bu feniñ evvelidir 'ilm-i kânūn
Şānisi 'ilm-i nızām-ı mesnūn
286. Şālişi 'ilm-i siyāsiyeye bak
Olma ḥükümetde sebük-mağz torlak
287. Rābi' inci 'askerī 'ilmini kim
Ehlini bul tırmayıp kıl ta'līm
288. Ḥāmisine 'ilm-i filāḥat dirler
'Āmiline ehl-i ḥurāfet dirler
- DER-BEYÂN-I 'İLM-İ KÂNŪN**
289. Vardır her devlete maḥşuş kânūn
Olmuş ol millete merbūt mesnūn
290. Ādeme lāzım olan sa'y itmek
Cümle kânūnu okuyup öğrenmek
- DER-BEYÂN-I 'İLM-İ NİZÂM**
291. Saña söylem ne imiş 'ilm-i nızām
Bilene ni' metiñ Ḥaḥ eyler in'ām
292. Bir ādem bir işe me'mūr olsa
Ol işe ḥaḥkile ru'yet itse
293. Haḥla ol eylese ki cereyān
Olmasa ol işde hergiz buḥrān
294. İşte budur söyledim saña nızām
Nızāmında her işiñ kıl itmām
- DER-BEYÂN-I 'İLM-İ SİYĀSİYYE**
295. Söyleyem 'ilm-i siyāset ne imiş
Kim siyāsetde 'adālet ne imiş
296. Bu 'ulūmla bāb-ı ḥükümet mesdūd
Bilmesini eyler ḥükümet maṭrūd
- [20b]
- DER-BEYÂN-I 'İLM-İ 'ASKERİ**
297. 'Askerī 'ilmini öğrenmelisin
Ba' dehū 'askere sen gıtmelisin
298. Şu' abāt bu 'ulūmun vāsi'
Öğrenip kim vaḥtini kılma zāyi'
299. Okuyup bu 'ilmi taḥşil eyle
Ba' dehū düşmene karşı söyle
- DER-BEYÂN-I 'İLM-İ FİLĀḤAT**
300. Okuyup 'ilm-i filāḥat öğren
Ba' dehū fenn-i zirā'at öğren
301. Ne güzeldir bu 'ilmler 'ālemde
Ḳalacak mı öğrenen mātemde
- DER-BEYÂN-I 'ULŪM-I ŞİNF-I SĀDİS**
302. Şınf-ı sādīs 'ilmini ideyim 'ayān
Taḥşil it tırma anı cān ü cihān
303. Evvelā tırmayıp oḳu ḥikmet
Şun' -ı Ḥaḥ'da niçe vardır lezzet
304. 'İlm-i mantıḳ gibi var mı bir 'ilm
Okuyup anı daḥı eyle ḥilm
305. Şālişdir 'ilm-i menāzır öğren
Rābi' inci 'ilim ehli rüşen
- DER-BEYÂN-I 'İLM-İ ḤİKMET**
306. Vardır ḥikmet içre esrār-ı Ḥudā
Tāḥşil it ḥikmeti ol nūr-ı Ḥudā
307. Bu 'ilmde niçe mesā'il maḥfi
'Ulemā ḥaline oldu maṭvī

⁷ Zemīn: Zemīni, M.

308. Hāl idip niçe mesā'il hūkemā
Taḥkīkine sa'y kıldı 'ulemā
309. Sen daḥı ey benim oğlum her dem
Taḥşiline sa'y kıl ol ebsem
- [21a]
310. Hıkmēti bilene dirler bī-edyān
Birtākım bī-'aql-ı sebük-mağzān
311. Şun'-ı Hākḫ'ı 'ārif olan ḥāşā
Dīnsiz olsun eylesin dādıyla
312. Böyle dīvānelere olma yaḫīn
Oḫu ḥikmet olasın dīnde metīn
313. Ser-be-ser yokla oḫu Ḳur'ān'ı
Toludur mes'ele-i ḥikmetle her yanı
314. İsm-i Hākḫ'ın biri degil mi Hekīm
Hūkm-i Hākḫ 'ārifin eyler mi le'īm
- DER-BEYĀN-I 'İLM-İ MANTİK**
315. 'İlm-ı mantıḫı ideyim şerḫ ü beyān
Ḳalmaya dilde ebed jeng ü jiyān
316. 'Ad kıldı 'ulemā ḥikmetden
Düşemez hergiz ırak⁸ devletden
317. Bunu bilmese eger bir fāzıl
'İliminde olur bī-şek cāhil
318. Bu 'ilime gerçi kim ḥikmetdir
Cümle 'ilme ḥādīm-i ni'metdir
- DER-BEYĀN-I 'İLM-İ MÜNĀZARA**
319. Bu 'ilme fenn-i menāzır dirler
Ḥaḫ ile bātılı fark eylerler
320. Bu 'ilimde kendü vazifeḫ öğren
Dürüşünde ḥaşmile çekme miḥen
- DER-BEYĀN-I 'İLM-İ İLĀHİ**
321. Oḫuyup 'ilm-i İlāhīyi daḥı
Dāḫil olma silk-i nā-dāna aḫı
322. 'Ārif eyler ādemi işbu 'ilm
Bunu bilen dehrīde eyler hilm
323. Bunu bilen jā-jḥā söyler mi
Maḥv u işbāt-ı vüçüd eyler mi
- [21b]
324. **DER-BEYĀN-I 'ULŪM-I ŞİNF SĀBİ'**
Şınf-ı sābī' de olan 'ilmi taḥrīr
İdeyim oḫuyup olma tezvīr
325. Evvelidir mūsikī fenn-i nefis
Ḥub şadāya anı kim eyle celīs
326. Fenn-i mi' mārī bunun şānīsīdır
Ey birāder fenn-i resm şālīsīdır
- DER-BEYĀN-I FENN-İ MŪSİKİ**
327. Eyleyem bunu saḫa 'arz-ı merām
Sāz u söz cümlesīdır bize ḫarām
328. Fāsıḫın fısḫını eyler tezyīd
'Āşıḫın 'aşḫını eyler tezyīd
329. Mūsikī fennini daḥı öğren
Her şey'in ceḫliyse 'ilmi aḫsen
330. Sāz u ṭanbūr ile muṭrib muṭlaḫ
Ḥub şadā ile taḫannī ḫılmaḫ
331. İşbu fenni öğren ammā bī-ta'ab
Meclis-ārā olma hemçü muṭrib
332. Muṭribiḫ ser-māyesīdır sāz nevā⁹
Sāz omuzda ḫahvelerde olma gedā
333. Pek 'ayıpdır ādeme işbu gidiş
Yanşamaḫ saḫma şapan ḫarb-ı biliş
334. Dimesinler saḫa ey şūfī baba
Bük ḫulaḫıḫ sāzını eyle nevā
335. Gönlümüzü azıcık eglendir
Biz içelim sen bizi ḫoş ḫandır
336. Ne ṭarīḫdir bu ṭarīḫ-i güm-rāḫ
Bu ṭarīḫde giden eyler eyvāḫ
337. Bu ṭarīḫi ihtiyār itmez 'āḫil
'Āḫil ol bu yola olma nāḫil
- DER-BEYĀN-I FEN-İ Mİ' MĀRİ**
- [22a]
338. İşbu fenne ḫalışıp kıl taḫşil
Yapdıḫıḫ ḫāneleri it tecmīl
339. Fenn-i mi' mārīyi bilmek ne güzel
Mülk-i i' mārda buḫa var mı bedel

⁸İrak: Irakın, M⁹Saz nevā: Saz u nevā, M.

340. Bu 'ilim hendeseye muhtâcdır
İşbu fen hendeseye ser-tâcdır

341. Tab' -ı mî' mārī olunca cāzim
İkisi de birbirine lāzım

DER-BEYÂN-I FENN-İ RESM

342. Ehlini bul fenn-i resmi öğren
İşbu 'ilmin bilmesidir aḥsen

343. İşbu fenle şüret-i eşyâ çekilir
Şüretle ba'zı ḥâller bilinir

344. Bu 'ilmde ehline fâ'ide var
Bilmesinde niçe biñ mā'ide var

345. Bâ-ḥuşûş ki resm ḥarîṭa ne güzel
Vār mıdır resm-i hünerde aḡa bedel

DER-BEYÂN-I 'ULŪM-I ŞİNF-I ŞÂMİN

346. Şınf-ı şâminde olan 'ilmi daḡı
Olmuşum şerḡinde anıḡ müntehabı

347. İşbu 'ilmin taḡşiline sa'y it
Feyzile 'ilm-i dīnin farḡına yit

348. Bu fenin evvelidir 'ilm-i kelām
Gice vü gündüz çalıḡıp kıl itmām

349. Şālişi 'ilm-i ḥurāfāt-ı mezīd
Şālişi 'ilm-i ḡarāyib-i 'adīd

DER-BEYÂN-I 'İLM-İ KELĀM

350. Gice vü gündüz taḡşil it 'ilm-i kelām
'İlm-i dīnde olasın 'ālī hümām

351. Felsefî 'ilmile 'ilm-i dīnin
Farḡ kıl ikisinin mā-beynin

[22b]

352. Bu 'ilm ḡayetde nefis bir fendir
Her 'ilimden bu 'ilim aḡsendir

353. Gice vü gündüz 'ulemā-yı İslām
İşbu 'ilmin ḡaline kıldı kıyām

354. Tırmayıp eylediler sa'y-i belīḡ
Eylediler herkese dīni teblīḡ

355. Toḡru rāḡa eylediler bizi sevk
ḡarḡ-ı rahmet eylesin anları Ḥaḡ

DER-BEYÂN-I 'İLM-İ ḤURĀFĀT U 'ULŪM-I ḠARİBE

356. Çok 'ilimler var ki ismi mefḡūd
Ele geḡse kılma anı maṭrūd

357. Bâ-ḥuşûş ki 'ilm ḡurāfāt-ı 'azīm
İşbu 'ilmi öğrenip olma le'īm

358. İşbu 'ilmin ismi vardır her bāb
Dehr-i dūnda cismi olmuş nā-yāb

359. Arayıp elde idersen oḡlum
Taḡşilinde ḡaḡın olma maḡmūm

360. Vardır 'ālemde niçe 'ilm-i ḡarīb
Ele geḡince ḡaḡın olma firīb

361. Ḥāline kim ḡarf-ı efkār eyle
Der-'aḡab ol 'ilmi i' mār eyle

DER-BEYÂN-I 'İLM-İ ŞERĀYİ'

362. Bu 'ilme fenn-i şerāyī' dirler
'Āḡıl olan bu 'ilmi ezberler

363. Bu 'ilm insānı ḡimāyet eyler
Dīn-i dūnyāya kifāyet eyler

364. Taḡşilinde bu 'ilmin eyle belīḡ
Naşıl alsan öyle eyle teblīḡ

365. Bu ilim oldu sekiz bābla binā
Taḡşilinde eyleme 'ömrün ḡaḡv u hebā

366. Evvelidir 'ilm-i tefsīr-i Ḳurān
Şānīsıdır 'ilm-i ḡadīs-i iḡsān

367. Şālişi oldu uşūl ki ḡadīs
Rābī' inci oldu fıkıḡı ḡadīs

[23a]

368. Ḥāmisi fıkıḡ uşūlin öğren
Kim feḡāḡatde ḡaḡın çekme miḡen

369. Sādisi 'ilm-i ferā'iz farzān
Māl-ı mīrāşı ider istiḡsān

370. Sābī' ine 'ilm-i aḡlāḡ dirler
Ṭālibi hem bunu ḡūb ezberler

371. Şāmini fenn-i tasavvuf oḡlum
Oḡuyup bunu olma herḡiz maḡmūm

DER-BEYÂN-I 'İLM-İ TEFSİR

372. Ḥ'āb u nāz terk kıl ey oḡlum
'İlm-i tefsīri oḡu çekme ḡumūm

373. Ya' nî ma' nâ-yı kelâm-ı ilâhî
Hüb bil eyleme hergiz âhı
374. Bak ki Mevlânâ emirler kılmış
Kullarına ne nehyeler kılmış
375. Oğu Qur'an'ını hakkın hıfz it
Şonrası dergehte lûtf ile git
- DER-BEYÂN-I 'İLM-İ HADİŞ**
376. Ne buyurmuş Hazret-i Fahr-ı 'Âlem
Eylemiş emrini Qur'an'a tev'em
377. Her hadîşinde niçe fâ'ide var
Anı bilmede niçe kâ'ide var
378. Dâ'imâ kıl kütb-i hadîşe inzâr
Eylegil ni'meti Hak'ı izhâr
- DER-BEYÂN-I 'İLM-İ UŞÛL-İ HADİŞ**
379. Vardır oğlum hadîşde 'ilm-i uşûl
Oğu anı hadîşe eyle 'udûl
380. İşbu 'ilm ile olur hall-i hadîş
Bunu bil ni'metin eyle tahdîş
- DER-BEYÂN-I 'İLM-İ FİKH**
381. 'İlm-i fikhı ideyim şağa beyân
Ne imiş şulh u şalâh-ı imân
- [23b]
382. İctihâdında bu 'ilmin fuğahâ
Sa'y kıldı tırmadı şubh u mesâ
383. Kırtarıp cümleden kim İslâm'ı
Kıldılar lûtf u kerem en'âmı
384. Anları Hak rahmete gar'ı itsin
Ahiretde cennete sev'ı itsin
385. Oldu kısmet ikiye işbu 'ilm
Eylegil tahşiline sa'y-ı tersîm
386. Oldu 'ibâdete ol kânûn
Şânîsi maşlahat-ı nâsı nümûn
387. Bu iki şu'bede devrân eyle
Dîn ü şulhda tırma seyrân eyle
388. Ya' nî kim fikhla dâ'im 'amel it
Nefs-i şüma gice vü gündüz cedel it
389. Heves itme bu 'ilmden gayrısına
Dâhil ol kim fuğahâ sürüsüne
390. Zühd ü takvâ vera'dan olma ba'îd
Bu tarîkde Hak ide seni sa'îd
391. 'Amel it okuduğun fikhla kim
Hâlık'ın ola seni dâ'im 'alîm
- DER-BEYÂN-I UŞÛL-İ FİKH**
392. 'Âlim ol fikhda kim 'ilm-i uşûl
Seni Hak eylesin fikhla mevşûl
393. Bu 'ilmi bilmeyen fikhı bilmez
Ma'nâsına ki tevaşşûl itmez
394. Ne dîn ne de Qurân anlar
Ne hadîş ne de imân anlar
395. Ne kıyâs ne de uşûl-ı fikhı
Unudup eylemede âh vâhı
396. Bunu bilen 'ulemâ beyninde
Mergüb olur fuğahâ beyninde
397. Ey benim gören nûr-ı başarıım
İşbu 'ilme sa'y kıl ey ciğerim
- [24a]
398. Öğrenip ol şulehâ vü 'ulemâ
'Âlemeynde olasin merd-i Hudâ
399. Ey Hudâvend-i kerîm ü müte'âl
Keşf kıl bunu bağa âb-mişâl
- DER-BEYÂN-I 'İLM-İ FERÂ'İZ**
400. Okuyup 'ilm-i ferâ'iz öğren
Taksîm-i mâl mîrâşında çekme mihen
401. Fem açuban 'ulemâ söylediler
Bu 'ilme nısfu'l-'ilm didiler
402. Bu 'ilim cümleye lâzım bir 'ilm
Okuyup anla hemân eyle hîlm
403. Ehlini bul tahşîl it tırma hemân
Seni kılsın cümle 'âlem istihsân
- DER-BEYÂN-I 'İLM-İ AHLÂK**
404. 'İlm-i ahlâkı okuyup oğlum
Kalmasın gönlün içinde hem gumûm
405. Bu 'ilim hulkını tezhib eyler
Nâs içinde kadrini tezyib eyler
- DER-BEYÂN-I 'İLM-İ TAŞAVVUF**
406. Hem taşavvuf dağı bir 'ilm-i metîn
Okuyup sinede kıl anı kemîn

407. Ne demiştir *Fuṣūṣ*'unda Muhiddîn
Dil içinde her biri dürr-i şemîn
408. Oğu anla terk-i dâreyn eyle
Dil evin nûrile tezyîn eyle
409. Anlamaz bunu dağı ebleh olan
Fâş kılma ki gele saña ziyân
410. Bu 'ilimdir 'ilm-i merdân-ı Hudâ
Ehl-i hâl olmasa bilmez bunu gedâ
411. Ehl-i hâl olmağa sa'y it tırma
Gice gündüz nâz u h'âbla oturma
- [24b]
412. Ehlini bul etegin tüt muhkem
Teslîm ol söyleme ebsem ebsem
413. Fâş idersen râzını çarparlar
Seni divânelere kıtarlar
- DER-BEYÂN-I ENVÂ'-I HÛTÛT**
414. Taḥşîl it ḥaṭṭı dağı oğlum
Ḥaṭṭı olmayan olurmuş mezmûm
415. Yazısı olmayan 'âlim olmaz
'İlmi olmasa yine kâmil olmaz
416. Ne kadar olsa da takrîrde güzel
Müşkilin hâl idemez nâ-be-maḥal
417. Şan'at-ı ḥaṭ gibi var mı 'âlemde
Şâd ider şâhibin olsa gamda
418. Kâğıd üzre sırrını söylerler
Maḥremâne hâlini 'arz eylerler
419. Tırma bir dem dime kış yaz oğu yaz
Ba' dehû her şey'e eyle âgâz
420. Şâhibin ser-firâz eyler elbet
Ḥâme-zen şâhile eyler şöḥbet
421. Mu'teberdir küberâ 'indinde
Niçe zer var kâlemin altında
422. Niçe kâtib bilevüz ki fâ'ik
Şadra'zâmlığı kılmış sâbık
423. Pâd-şâhlara karîn olmuşlar
Ḥâme ile manşıbı bulmuşlar
424. Bâ-ḥuşûş ki 'aşrımızda bulunan
Me'mûrinin ekşeri ḥâme-zenân
425. Ḥaṭṭın envâ'ını taḥrîr eylesem
Ba' de-zâ fâ'idesini söylesem
426. Taḳsîm oldu toḳuza nev-i ḥuṭṭ
Kâtib olan göḡlün eyler mazbûṭ
427. Toḳuzunu dağı taḥşîl eyler
Giceyi gündüze tebdîl eyler
- [25a]
428. Evlâ ḥaṭṭ-ı şülûş öğrenmelisin
Ba' dehû dîğeri bilmelisin
429. İşbu ḥaṭ māderidir cümlesinin
Taḥşîl eyle ki ola cümle senin
430. Eb ü ümm olmasa küdek toḡmaz
Şuḡl-ı 'âlem mihverinde dönmez
431. Şânîyen ḥaṭṭ-ı nesihdir ne güzel
Yazıda var mı aḡa mişl-i bedel
432. İşbu ḥaṭla yazılır cümle kitâb
Ḥaṭ içinde mişli nâ-bûd nâ-yâb
433. Taḥrîr olur nesihle kelâmu'llâh
Bu ecilden cümle ḥaṭta olmuş şâḥ
434. Ḥüsn-i ḥaṭla muşḥafı kılsın taḥrîr
Mâl ü iḳbâl ile olmaz saña naḡîr
435. Taḥşîl it ḥaṭṭ-ı celîyi öğren
Ḥâne-i göḡlünü eyle rûşen
436. Ḥaṭṭ-ı reyḥânîyi kıl buḡa kıyâs
Ḥaṭṭ ile destini kıl ilbâş
437. Ḥaṭṭ-ı ta' lîki bilen ehl-i hüner
'Ulemâ beyninde oldu server
438. İşbu ḥaṭla yazılır kûtb-i ḥücec
Taḥşîl itmede dilin itme herc
439. Ḥaṭṭ-ı dîvân-ı celîsi ne güzel
Şebt-i menşûrda yok aḡa bedel
440. Ḥaṭṭ-ı dîvân ile fermân yazılır
Bilene manşıb-ı sultân yazılır
441. İşbu ḥaṭ bilenî bî-şek ü gümân
İntihâb eylediler şâhân-ı zamân
442. Şu vâktde ḥaṭṭ-ı rik' a mergûb
Ekşeridir 'ind-i nâsda maḥbûb

443. Şimdiki hāl kullanılan bu hâtdır
Kim ki bilir ni' met-i devletdir
444. İşbu hattı turma oğlum öğren
Hâne-i gönülünü eyle rüşen
- [25b]
445. Öğrenirsen hatt-ı siyâkat ne güzel
Ma' rifetdir aña yok mişl-i bedel
446. İşbu hatla yazılır defterler
Rağbet eyler buña kim dilberler
- VEŞÂYÂ**
447. Ey benim cândan 'azîzim oğlum
Tut kulağ sözüne olma mağmûm
448. Sa'y kıl rāh-ı kemâlde bî-had
Her ' ilim ola öñünde ebced
449. Ol kadar ciddiyse sa'y it turma
Bir daқиқа dincelip kim oturma
450. Gice gündüz idegör taşşıl hüner
Gelmesin kâlbine kim zerre keder
451. 'Azîz eyler şâhibin 'ilm ü kemâl
Bu tarîkde eyleme ceng ü cidâl
- DER-BEYÂN-I EMR-İ TİCÂRET**
452. Hâk Te' âlâ Âdem'i halk itdi
Kim ticâretle cihândan gitdi
453. 'Ömrünü kıldı zirâ' atle güzer
'Aş içün çekmedi dünyâda keder
454. Sen dağı meyl-i ticâret eyle
Gâh gâh sa'y-ı zirâ' at eyle
455. Kim ticâret elini tevdî' it
Ma' iştet dâ'iresin tevsî' it
456. Şakın oğlum kimseye olma muhtâc
Başa ört ribh-i ticâretten tâc
457. Bu cihânda rāh-ı ticâret çokdur
Cümleden emr-i zirâ' at mevşûkdur
458. Sa'y kıl ağı ü i' taya oğlum
Hâk seni eylemez hergiz mağmûm
459. 'Âkıñ ser-mâyesidir elli lira
Âdemi zengin ider ağı ü i' tâ
- [26a]
460. Hübduz insânda olursa şan' at
'Aş u nüşunda çeker mi zahmet
461. Ya' nî kim ehl-i şinâ' aç olmaz
Merd ü nâ-merdlere muhtâc olmaz
462. Ehl ü erbâba hükümet mekşûf
Manşib u cāh 'uqālāya me'lûf
463. Bāb-ı hükümetde ticâretler var
'İlm ehline kitâbetler var
464. Sa'y kıl eyle kitâbet taşşıl
Maşşadına seni kılsın vâşıl
465. Bu tarîkdir dîn yolunda mezmûm
Zâlimi Hâk ider elbet mağmûm¹⁰
466. Vâşıl olur cennet-i 'ulyāya
Dāreynde ulaşır Mevlā'ya
- DER-BEYÂN-I EMRÜ'L-MA'RÛF**
467. Vaktimizin hâlini şerh eylesem
Nâsımızın gidişini söylesem
468. Vakti ile okuyup anlamalı
Nuş u pendimile 'ilm eylemeli
469. Şu vakitte birtakım âdemler
Mel'abe-hânelere giderler
470. Oturup mel'abeler başında
Kimi on dört kimi on beş yaşında
471. Kimi tavla kimi şatranc oynar
Kimi de dile şad-renç oynar
472. Kimi de damaya itmiş 'udül
Eylemiş maşşûdına güyâ vuşul
473. Elde zopa haşşının savaşına
Kaşd idip kimi bilardo başına
474. Domino kimi mâhir geçinir
Bilmesen de kimi sâhir geçinir
- [26b]
475. Cem' olup bir yere şüret-keşler
'Aklı yok başda niçe ser-hoşlar
476. Elde kâğıt kimi papasa tâpâr
Kimi kıızı kimi oğlanı kapar

¹⁰ Derkenar: 'Adl iderse hâkim olan bir hâk 'üzv ider cürmünü Mevlâ mutlak.

477. Bu mişillü birtakım nâ-dânlar
Oyun ile kazanırlar şânlar
478. Varını yoğunu şarf eylerler
Eyleyip akşam olunca vakt güzer
479. ‘Azm ider hânesine bād-be-dest
Başına cem‘ olur ehl-i peyvest
480. Çocuğı var ise söyler ihfâ
Ne getirdin başa bugün baba
481. Birtakım kızb ile eyler lâfı
Çocuğına virir cevâb şâfî
482. Şubh olunca getiririm şağa ben
Niçe dürlü yemişi çekme mihen
483. Hâlbuki kîsede yok bir akçesin
Toldurupdur deyn ile boğçasın
484. Bir gürüh idemez dağı ‘anūd
Eyliyor mey-hânede zevk-i sürūd
485. Pederinden kalmış ise nağd mîrâş
Muğ u gebr eylemede anı îrâş
486. Yiyip içip birtakım nâ-dân ile
Arkasın alur anı şādān ile
487. Ol vakt ki akçesiniğ ardı gelir
Başına gam ile çok derdi gelir
488. Çarşı bāzārda düşüp âh iderek
Ne idi ne eyledim vâh diyerek
489. Şan‘ atı var ise eger sa‘y eyler
Çâresiz bir kâra yapuşup söyler
490. Mâlimiz gitdiyse bu dem şan‘ atımız
Kazanır māl¹¹ bize bî-minnetimiz
491. Yok ise elde eger bir şan‘ at
Zîk ‘ işinde çeker çok zahmet
- [27a]
492. ‘Ömrü geçer bir zamân zârlık ile
Cânı çıkar ‘âkıbet tarlık ile
493. Böyle nâ-dāna şağın olma qarīb
Eylesin şeyh Necdî seni firīb
494. **DER-BEYÂN-I FEHM Ü FERÂSET**
Ey benim dürc-i dilimde güherim
Kîse-i sînedeki sîm ü zerim
495. Ta‘rif eylem ‘ilm-i ferâset ne imiş
Böylesin ‘aql-ı kiyâset ne imiş
496. Her işiğ her rûşeninden ağıla¹²
Neyi intâc idecekdir diğle
497. Gizlü olmaz ‘âkla sırr-ı cihân
Çıkarır ‘aqlile ol genc-i nihân
498. *İttekûl*¹³ emrine olun münkâd
Oluğuz derd-i diliğizden âzâd
499. Ne güzeldir ‘ilm-i ferâset oğlum
Anı kıl dürc-i dilde mersûm
500. Nazar eyler her bir eşyâya hemân
Nûr-ı Hâk‘la mü‘min-i kâmil olan
501. Ne bilir hâl-i cihânı câhil
Dost düşmanını bilir ‘âkil
502. Sen dağı mü‘min olup çekme keder
Vakt ile her şey’e eyle nazar
503. Hâl-i eşyâ bilinir vaktile
‘Ârif olur ‘âkil olan ‘ibretle
504. Her bir eşyâ ‘ârif ile söyler
Gice¹⁴ gündüz Hâlık‘ın zîkr eyler
505. Aç gözünü şafha-i ‘âleme bak
Dil çerâğın nûr-ı ‘îrfânla yak
506. Nâm-ı Mevlâ ile tezyîn olmuş
Hâk şadâsıyla mükemmel olmuş
507. Bu firâset hakkında¹⁵ iki hikâyet
Diğle cāndan ideyim rivâyet
- [27b]
- HİKÂYET**
508. Kütb-i târiğ ne güzel itdi beyân
Bu hikâye-i laîfî kıldı ‘ayân
509. Vakt-i sâbıkda var idi bir zât
Hâk aña virmiş idi çok derecât

¹¹ Mâ: Mâl, M¹² Rûşeninden: Rûşenden, M.¹³ “Artık Allâh’a karşı gelmekten (sakının) ve bana itaat edin.” (Şuara/26:163)¹⁴ Gice: Gice vü, M.¹⁵ Hâkına: Hâkında, M.

510. Çün zekā[vet] ile ma' rûf idi ol
Hüb ferâsetile mevşûf idi ol
511. Bu idi cedd-i ceybû'r-râhmân
Olsun ol zata şalavâtü'l-Mennân
512. Var idi ol zât-güzîde beşeriñ
Çâr nefer oğlu huceste-mağberiñ
513. Birinin nâmı Mañşûr biri Ayaz
Birisi Reb' iyye'dir biri Enmâz
514. Ol kerîm hîn-i vefâtında
Vaşiyet itdi dağı hayâtında
515. Dörde takşîm eyledi mülkünü ol
Cânını Hâkık'ına kıldı mevşûl
516. Kûbbe-i hâmrâyı vü müşâbihlerini
Virmişim didi Mañşûr'a biliñ anı
517. Ba' dehû kurre-habâ¹⁶ aña mişâl
Rebi' i'ndir eylemen ceng ü cidâl
518. Cârîyeyi şemţ u mu' âdillerini
Virmişim Bedr ü Ayaz'a cümlesini
519. Meclis ile aña mişâl emvâli
Virdim Enmâz'a biliñ bu hâli
520. İşbu minvâl üzre takşîm eyleş
Beyniñizde şulhu tanzîm eyleş
521. İşbu takşîmde eger olsa nizâ'
Kim gerekdir idesiz fazl ferâ'
522. Hırt-ı buhrân begine 'azm idiñiz
Ef'î-i Cürhümî'ye söyleyiñiz
523. Faşl-ı da' vâ ider elbet ol zât
Begiñiz şulhu bulur kalmaz şübühât
- [28a] 524. Böyle diyip eyledi 'azm-i uhrâ
'Afv ide cümle kuşuruñ Mevlâ
525. Vaşiyetde eylediler eşgâl
Kısmet olmadı o dem mâl ü menâl
526. Ol vaşiyet üzre 'azm eylediler
Dört birâder yolda gidip söylediler
527. Bir çerâgâha düşüp yolları kim
Oldu bu söz onlar içre tersîm
528. Ol mağalde bir deve otlayarak
Gitmiş idi sağ u şol boylayarak
529. Bunu ki böyle görüp didi Mañşûr
Muṭlaḳâ işbu şütürdür a' ver
530. Reb' iye söyledi ki ezverdir
Kim Ayaz didi dağı ebterdir
531. Dağı Enmâz aña şürûr didi
'Âkıbet deve şâhibi geldi
532. Ol 'Arab tâ'ifesi kim yek-ser
Bir gözü kûr olana dir a' ver
533. Gögsü bir cânibe egri olana
Dirler ezver anı katma yalana
534. Kuyruğı yok ise ebter dirler
Kaçğan deveye şürûr dirler
535. Bu sözile 'azm-i râh eyler iken
Şavb-ı maḳşûdlarına gider iken
536. Geldi râst deve şâhibi el-hâḳ
Kıldı su 'âl işretini kim muṭlaḳ
537. Didi Mañşûr deveniz a' ver mi idi
Rebi' iyye didi dağı ezver mi idi
538. Eytdi Ayaz o deve ebter mi idi
Andan Enmâz söyledi şürûr mı idi
539. Didi Mañşûr deveniñ bir cânibi bâl
Bir cânibi yağ ile idi mâl-a-mâl
540. Rebi' iyye didi deveñ üstünde
Süvâr olmuş bir cârîye üstünde
- [28b] 541. Ol cârîye çün hâmiledir
Haml anıñ size kim şâmiledir
542. Taşdıḳ itdi o şütür şâhibi hem
Şâbit oldu müdde' â kim ebsem
543. Luṭf idin devemi virin
Ba' dehû yoluñuza 'azm idin
544. Hem kâsemle söz açıp söylediler
Görmedik deveñizi kim didiler

¹⁶ Haba: Habâyı, M.

545.	El-kıssa eylediler niçe nizâ ^ç Niçe zâtlar çekdiler dürlü şadâ ^ç	563.	Fem açıp söyledi o hâlde Ayaz Söyleyince oldu hal kalmadı râz
546.	Böylece ceng ü cidal eyleyerek Birbiriyle çekişip söyleyerek	564.	Ol zamân ki deve kılmış reftâr Bir maħalle ba ^ç ır olmuş iħzâr
547.	Vardılar Cürehimî'nin huzûruna Hâzır oldular anıñ maħzarına	565.	Andan bildim bu deve ebterdir Bunu bilen ^ç aklıda serverdir
548.	İşbu hâli aña beyân eylediler Mâ-cerâyı cümle ^ç ayân eylediler	566.	Bârekallâh didi ol şâh-ı ferîd Mâşâllâh budur ancak fehm-i mezîd
549.	Ol şütürbân âh u feryâd itdi Devemi al diye biñ dâd itdi	567.	Ba ^ç dehû anlara hûb kıldı hıttâb Siz gibi var mı eyâ ^ç âlî-cenâb
550.	Ef ^ç i-i Cürehimî ağzıñ açdı Meclis-i hikeme cavâhir saçdı	568.	Ol deve üzre olan bal ile yağ Bize aħbârını eylen ifrâğ
551.	Didigim bunlara söylen hâli Bu âdemden ola yaķağız hâli	569.	Ne ^ç alâmet var idi söyleyiniz Ba ^ç dehû hânenize ^ç azm idiniz
552.	Görmediñiz itmedesiz yek-bâr Deveniñ cümle nişânın aħbâr	570.	Manşur itdi anda bir çok mûr zübâb Cem ^ç olunmuş idi mişl nâ-yâb
553.	Dört birâder nuķa gelip söylediler Ol meclisi sözile bezedirler	571.	Bu sebebdan intiķâl itdim hemân Kalmadı dilde ebed şek ü gümân
554.	Didiler râhîde ^ç azm eyler iken Şavb-ı maķşûdımıza gider iken	572.	Cem ^ç olur ruğana mûr bala zübâb ^ç Ârif olan bunu eyler der-yâb
555.	Yolumuz bir çemene râst geldi Ol çemen cân u dilimiz aldı	573.	Rebî ^ç a söyledi açdı râzı Eyledi hem-demine hûb âvâzı
556.	Ol çerâgâha bakıp kim gördük Yolda bitmiş otları seyr itdik	574.	Ol maħalde cârîye inmiş deveden Söylemedim bunu ben ķariħadan
557.	O yoluñ bir tarafında ki giyâh Eylemiş deve anı maħv u tebâh	[29b] 575.	Añladım cârîyenin hâlini ben Ta ^ç n kılma bu sühanda beni sen
[29a] 558.	Andan bildik ki bu deve a ^ç vermiş Bunu bilen ne güzel serverimiş	576.	Bir deste giyâh yerden alıp şem itdim Hâşılı ol mâ-cerâyı keşf kıldım
559.	Yek çeşm olduğuna işbu delil Pâd-şâhım sen bunu böylece bil	577.	Şehvât-ı behîmenin teveķânı Leme ^ç ân eyledi bildim anı
560.	Rebî ^ç a daħı o dem itdi âğâz Ol huzûrda ne güzel kıldı âvâz	578.	İki pâr semeni yerde gördüm Pây-zen olduğunu hem bildim
561.	Devenin bir ayağının eşeri Lengine oldu delil muhtaşarı	579.	Eyledi daħı Ayaz fetħ-i kelâm Eyledi sâmi ^ç ini kim ifhâm
562.	Böyle görünce didim özrüdür Hüküm kıldım aña lengterdir	580.	Zen kıyâmda elini yere ķomuş Ayaķ üzre ķalkuben oturmuş

581. Zemîne elini kılmış peyveste
Arza şan iki gül olmuş deste
582. Resm-i zemînde münekkâş olmuş
Şanki arzda iki deste gül bitmiş
583. Bunu ki böyle görüp fehm itdim
Hamlını câriyenin hem bildim
584. Ef'î-i Cürehimî taḥsîn itdi
Ol şütür-bāna ḥiṭābı yitdi
585. Deveni bunlara sen itme gümân
Aramağa cemelin eyle revân
586. Ba' dehû ol vaşiyeti pederi
Her ne dimişse sözün muhtaşarı
587. Söylediler cümlesini yeniden
Kalmadı zerre kadar cevri-i miḥen
588. Ef'î-i Cürehimî hem kıldı beyân
Babaların vaşiyeti oldu 'ayân
589. Didi sizin ezkiyâ beynine hem
Enseb olmaz ki gire yâd-ı âdem
590. Babanız kubbe-i ḥamrâ didiği
Zer ile ister beyzâ didiği
591. Maşûr'a eylemiş iḥsân bi'z-zât
Olamaz buña daḥı şek-i şifât
- [30a] 592. Kâra çadır aña müṣâbih olanı
Siyâh esb ile siyâh renk¹⁷ kalanı
593. Rebî'a'ya eylemiş kim mîrâş
Ne güzel eylemiş anı îrâş
594. Pederiniz cariye-i şemṭâyı
Ġanem ile ol alaca eşyâyı
595. Ayaz'a anları itmiş iḥdâ
Ba' dehû eylemiş 'azm-i uḥrâ
596. Vaşiyetde didiği meclisle ḥumâr
Beyâz eşyâ akçeni itmiş iş'âr
597. Enmâz'a anları i'ṭâ itmiş
Ba' dehû Ḥaḳḳ'ına varmış gitmiş
598. Ol buzurg böylece kılmış tefhîm
Mâlinı sizlere itmiş takṣîm
599. Ef'î-i Cürehimî itdi ḥatm-i kelâm
Anlara ikrâm içün kıldı kıyâm
600. Ekl ü şürb itmek içün na' re hemân
Ḥâzır itdi anları nân u nevân
601. Getirip sofraya bir zarf-ı şarâb
Hem daḥı eyledi bir kuzu kebâb
602. Bezedip sofraların ni' metile
Pinhân itdi kendüsin şavletile
603. Bunların sözlerini diḡler idi
Her ne dirler ise kim anlar idi
604. 'Ayş u nûşla cümle oldu meşğûl
Sözlerini eylediler mebzûl
605. Eyleyince Maşûr hem nûş-ı şarâb
Süst kıldı vücûdun bûy-ı türâb
606. Bu şarâbın tâ ki ḥâşıl olmuş
Maḡbere ḥâkına vâşıl olmuş
607. Rebî'a didi o dem diḡle sözü
Şîr-i kelble büyümsüdü işbu kuzu
- [30b] 608. Ayaz söyledi bu etmegi hem
Yoğuran câriyedir fe-efhem
609. Ḥayz iken ḥamûruna el urmuş
Ba' dehû etmegini bişirmiş
610. Didi Enmâz size söylem ben de
Ef'î-i Cürehimî'nin ḥaḳḳında
611. Ber ü bağ ḥâdiminiḡ bilinden
Zuhûr itmiş ol ḡulâm neslinden
612. Ol Melik bu sözünü iṣitdi
Müte'eşşir birle ḳalkıp gitdi
613. Bunların vergilerini bilmiş idi
Hem ferâsetlerini görmüş idi
614. Zer-i idrâklerini mücerrebeye
Urmuş idi miḥekk-i tecrübeye
615. Kıldı taḡḳıḳ ü tecessüse kıyâm
Ba' dehû göḡlünü itdi ârâm

¹⁷ Renk: Renkde, M.

616. Bâğbâna didi söyle a gözüm
Kankı yerde hâşıl olmuş bu üzüm
617. Bâğbân açdı femin virdi cevâb
Pederin kabrinde bitmiş o habâb
618. Çobanı celb idüben itdi su'âl
Kuzunun hâlini bildi der-hâl
619. Didi çoban ki o kuzu toğdu
Anasın gürk-ı habîş hem boğdu
620. Bir köpek yavırlamışdı ol dem
Kuzuyu öğüne koydum der-hem
621. Ol kuzuyu ol ite emdirdim
Ol köpeğin südüyle büyüttüm
622. Bunların şıdık-ı makâlleri hemân
Zâhir oldu kalmadı şek ü gümân
623. Ol melik mâderine 'azm itdi
Söyleyip sözü yine cezm itdi
624. Pederi kim olduğunu kıldı su'âl
Didi meşhûr pederindir kılma cidâl
625. Pâd-şâh söyledi kim makşûdum
Kimiñ şulbünden hâşıl olduğum
- [31a] 626. Bildiresin başa hem ey mâder
Gide gönlümden hemân işbu keder
627. Mâderi söyledi ki ey oğlum
Pederin nâmı cihânda mersûm
628. Şad sâle irip pîr olmuş idi
Pîrlik ile erliğin gayb itmiş idi
629. Ol sebebdan yoğ idi evlâdı
Kala dünyâda anıñ hem adı
630. Havfa düşdüm işbu câh-ı devlet
Yavların eline geçe şavlet
631. Kendimi ber ü bâğa teslîm itdim
Hâşıl olduñ bende murâda yitdim
632. İ' tîkâd-ı mülk oldu muhkem
Anların hâline oldu ebsem
633. Geldi bunlar ile itdi 'işret
Zevk-i şoğbetle hem ünsiyet
634. Mâ-cerâyı açdı ol şâh-ı cihân
Hâl idip kalmadı râz-ı pinhân
635. Makberde bittigini ol tākın
Bu huşûşda didi nedir idrākın
636. Manşur ağzın açıben virdi cevâb
Diyeyim sağa budur re'y-i şevâb
637. Ol şarâb ki o dem nûş kıldım
Ġam u endühu melâli bildim
638. Ġamı def' idicidir şân-ı şarâb
Bunu içdim derünüm oldu ħarâb
639. Bu şarâbın tākı olmuş hâşıl
Makbere ħâkine olmuş vâşıl
640. Fehm kıldım bu şarâbın 'aybını
Makberedir işbu sırıñ sebebi
641. Rebî' a söyledi ki işbu kebâb
Ekl kıldım dimâğım aldı lu' âb
642. Ġayvânâtın cümle¹⁸ bî-şek ü gümân
Guştunun üstünde olur yağı hemân
- [31b] 643. Bu kuzu hâlini bildim andan
Şîr-i kelble terbiye olmuş cândan
644. Dağı Ayaz böylece virdi cevâb
Didigim sözümü idin der-yâb
645. Etmegi tirîdine ol dostuñ
Toğrayıp hâlini bildim guştuñ
646. Kim kapar olmadı aslâ hâşıl
Makşûduma ben de oldum vâşıl
647. Andan bildim ħâyızdır ol cân
Câriyede kalmadı şek ü gümân
648. Dağı Enmâz eyledi böyle ħitâb
Hâl olundu kalmadı müşkil¹⁹ cevâb
649. Ceddimiz böyle bize nakl itmişidi
Vaşiyetle Ĥakk'ına gitmiş idi
650. İşbu begin ħânedân u pederi
Cümle mihmânına ikrâm iderdi

¹⁸ Cümle: Cümlesinle, M.¹⁹ Müşkil: Müşkilce, M.

651. Mūziyāt şād ider idi bi'z-zāt
Haḡ virirdi aḡa a' lā derecāt
652. Hāzır itdi bize ol dürlü ta'ām
Kendüsi olmadı hāzır varam
653. Bundan bildim Cürehimî'niñ aşlı
Ol benden gelmemişdir nesli
654. İşbu sözü dinleyip der-hüş itdi
Ef'î-i Cürehimî der-güş itdi
655. Anlar ile eyledi zevk-i şöhet
Niçe günler kıldılar 'ayş u 'işret
656. Bunlara eyledi dürlü ikrām
Şād u ḡandānile ḡıldı ārām
657. İşbu zātılar oldular şād u mesār
'Azm-i rāh eylediler yek-bār
658. Oldular ḡānelerine vāşıl
Cümlesi oldu murada vāşıl
- [32a]
- HİKĀYET**
659. Bir ḡikāyet daḡı eylem teblīḡ
Göñlün içre anı eyle yarlıḡ
660. Dinle ol Sikender ü Zü'lḡarneyn
'Āḡıl ol eyleme feryād u enān
661. 'Adl ü dād ile idi mümtāz
'İlm-i ḡikmetde idi bī-enbāz
662. 'Ārif idi ḡāl-i dünyāyı hemān
Münkeşif idi aḡa rāz-ı cihān
663. Kim Aristo idi anıñ üstādı
Şöhret almış idi ḡikmetle adı
664. Ol ḡekimden böyle oldu rivāyet
Dinle cāndan ḡılayım ḡikāyet
665. Skender'in pederi ol Filibis
Taḡt-ı şāha olmuş idi cālis
666. Kendi 'aşırında ki Dārā'ya hemān
Medār eylerdi celī vü nihān
667. Māneynde olmaya ceng ü ḡıtāl
Dārāya eyler idi kim irsāl
668. Vezn-i maḡdūd ile biḡ dāne
Zer yumurḡa ideridi evāne
669. İrsāline ḡılar idi ḡayret
İşidenler alır idi 'ibret
670. İltifātla ider idi vaḡt ḡüzār
Şād idi ehl-i vaḡanı yek-bār
671. Eyledi emr-i ledünne münḡād
Tenden itdi murḡ-ı rüḡun āzād
672. Rıḡlet itdi 'āḡıbet dünyādan
Dinle sözü ḡarf-ı Dārā'dan
673. Oḡlu İskender olup taḡt-nişin
Oldu dünyāya o zāt şāh-ı meḡin
674. Düşmeni oldu bütün kim me'yūs
ḡalbleri içre olup ḡam mahpus
- [32b]
675. 'Aḡl u kiyāsetle me'lūf idi ol
Olmuş idi nezd-i nāsda maḡbūl
676. Şöhreti şıyt-ı cihānı tutdu
Nik-nāmıla 'ālemi uyutdu
677. Babası virdigini terk itdi
Dārā'nıñ ḡahrımı berk itdi
678. Geldi ḡāşd-ı ḡaraf-ı Dārā'dan
ḡalkdı şemşir oyunadı aradan
679. Nerede ḡaldı o ma'ḡūd beyzalar
Şuya mı ḡaldı o mesrūd beyzalar
680. Niçün göndermedin anı ḡālā
ḡālibā ḡadriḡiz oldu a' lā
681. Te'ḡirine ne sebeptir söyle
Dime bir dem anı şöyle böyle
682. ḡāme aldı eline İskender
Nāmesin²⁰ yazdı cevāp bi'l-ezber
683. Didigim²¹ beyzaları beyzalıyın
Vefāt itdi beyzaları bizeleyin
684. Oḡludur şimdi anıñ taḡt-nişin
Elde şemşir-i meḡin ḡısn-ı ḡaşin
685. Fenn-i şan' atda o kāmīl üstād
Āhen-i beyzalar eyler ābād

²⁰ Nāmesin: Nāmesine, M.²¹ Didigim: Didigim ol, M.

686. Saña lâzım ise ben göndereyim
Ol beyzalar üzre sım kondırayım
687. Dārā'nın kâşidine böyle cevâb
Virdin buldu o dem niçe şevâb
688. İrişince o nâme Dārā'ya
Dinlesin cem' idip bir araya
689. Okuyup eyledi ifhâm me'âl
Kalmadı bir dağı kim cāy-ı su'âl
690. Didi ki bizlere vâcib gitmek
Skender'e kim hadini bildirmek
691. Cem' kıldı niçe yüz biñ ' asker
Yürüdü Skenider'e ol server
- [33a] 692. Hâşıl oldu arada ceng ü cidâl
Niçe eyyâm niçe mäh oldu kıtâl
693. ' Akıbet oldu Sikender gâlib
Mülk-i dünyâ aña oldu tälîb
694. Mâ-şaşal-ı dünyâyâ mälîk oldu
' Akıbet ol dağı sâlik oldu
695. Ya' nî kim ahişere ' azm itdi
Emr-i Mevlâ'sını hem cezm itdi
696. Ol zamân oldu Sikender şâh-güzîn
Oldu ' âlem emrine münkâd metîn
697. Var idi Hindisütân'da bir şâh
Başa vaz' itmişdi şâhâne külâh
698. Nâmına Keyd dirlerdi ol şâhıñ
Nür-efrüz itdi ol mâhıñ
699. Çün Sikender aña yazdı nâme
Oynadıp elde yürütürdü hâme
700. Ma' lûm olsun didi ey şâh-ı ferîd
Emrime eyle itâ' atle mürîd
701. İtmez iseñ vaqtiñe ol hâzır
Seyfime olmayacaksın kâdir
702. Emrime eyle itâ' at ey şâh
İtmez iseñ boynuña ola günâh
703. Sînede gayrıya ' ibret iderim
Bu vañandan ba' dehû ben giderim
704. İdegör māl-ı mu' in irsâl
Kesb idip kim âsûde-i hâl
705. Kıymaz iseñ vaqtiñe hâzır ol
Taht-ı arza yürü bul
706. Gide ki nâme o dem oldu vuşul
Me'âl-nâmeye oldu mevşul
707. ' Āqıl u dānā idi ol zāt
Virmişdi Hâk aña a' lâ derecât
- [33b] 708. Tālî²² İskender'i bilmişdi
Jeng-i mir'atı dilden silmişdi
709. Kâşd-ı İskender'e kıldı ta' zîm
Luţf-ı en' âmile itdi tekrîm
710. Virdi nâmesine kim hûsn-i cevâb
Nâmesinde eyledi böyle hitâb
711. Yazdığı hükümüne râm oldum
Emr ü fermânını cânda buldum
712. Kıldı tertîb ba' z hedâyâ-yı cemîl
Meclis-i İskender'e lâıyık bunu bil
713. Cümleden birisi bir duhter-i pāk
Görenin ' aklı olurdu çalāk
714. Ya' nî kim bir cāriye-i bî-hem-tā
Gelmemiş mişli cihāna hālā
715. Gökde hürşîd-i rüyuna bend olmuş
Aramış nûrunu anda bulmuş
716. Görmemiş mişlini emcād-ı zamân
Böyle maḥbûbe dil-ārām cihān
717. Birisi de bir ḥekîm-i nā-yāb
Gelmemiş mişli cihāna der-yāb
718. Öyle bir feylesof idi ol zāt
Kılmış idi niçe ferzāneyi māt
719. ' Aql u tedbîrine ' âlem meftûn
Hûsn-i ḥulkına ehl-i cihān meşḥûn

²² Tālî': Tālî'i, M.

720. Hıfz-ı şıhhatde idi kâmil üstâd
Fenn-i tıb itse idi rüy-ı icâd
721. Def -i emrâz²³ yed-i beyzâya vuşul
İtmişdi semt-i Mesîhâ'ya 'udül
722. Müşkil emrâzların 'ilâcından
Muş'ab ahvâllerin 'ilâcından
723. Hâk-i pâ-yı hükemâ farkına tâc
Sevğ-i tıbda tıbbı bulmuşdu revâc
724. Bir yere bir kadehi kim nâ-yâb
Ola idi leb-be-leb ol pür âb
- [34a]
725. Nüş ideydi anı ger ins ü perî
Olmaz idi şuyundan bir kaçre berî
726. Bu hedâyâ-yı cemîli der-hâl
Eyledi İskender'e kim işâl
727. Kâşid-ı Hindisutân kıldı mürûr
Huzûr-ı Skender'e kim itdi 'ubûr
728. Bir maḥalli itdiler pür zîver
Ol maḥalle kâşid indirdiler
729. İrtesi gün ol hedâyâ-yı cemîl
Huzûr-ı Skender'e oldu vâşıl
730. Zînet ile tertîb itdi dîvânın
Cem' kıldı İskender erkânın
731. Kaşid²⁴-ı Hind itdi hedâyâsını 'arz
Dil-i şâhda kalmadı zerre gârağ
732. Evvelâ cariye-i kıymet-dâr
Huzûr-ı meclise oldu ihzâr
733. Kıldılar başdan ayağa seyrân
Oldular cümlesi aḡa ḡayrân
734. 'Âşık oldu ol şehînşâh der-hâl
Eyledi ḡareme anı isâl
735. Eyledi 'izzile anı tekrîm
Cümle civârına kıldı taḡdîm
736. Mülâkât olmadan ol feylesofu
İmtihâna çekdi ol ehl-i şofu
737. Ehl-i ḡikmet olduğundan İskender
Anı bir meskene ḡondurdular
738. Tecrübe²⁵ eyledi ol demde kıyâm
Bir büyük ḡadeḡi kıldı ârâm
739. Ruḡan-ı şâfile itdi memlû
Kıldı işâl ol ḡekîme ḡamlu
740. Ol ḡekîm ol ḡadeḡi ḡördüḡü ân
ḡâzır itdi biḡ 'aded igne hemân
741. Ol ruḡanın içine kıldı ḡalîd
Yine Sikender'e kim kıldı devîd
- [34b]
742. Anı ki öyle ḡörüp İskender
Cem' idip ol igneleri yek-ser
743. Mütêsâviye'l-eczâ şekl-i küre
Sâḡte eyledi baḡ kim ḡünere
744. Yine ol feylesofa ḡönderdi
Feylesof anı ki öyle ḡördi
745. Emr kıldı ol küreyi bozdular
Bir mirât-ı mücellâ düzdüler
746. Eyledi anı yine şâha işâl
Sultân anı eyledi baş-ı maḡâl
747. Eyleyip bir taşt-ı cemîl hem inşâ
Şuyıla kıldı derûnun ihyâ
748. Ba' dehû feylesofa ḡönderdi
Feylesof anı ki öyle ḡördü
749. Yapdı bir maşraba-i bî-hem-tâ
Vağ' kıldı ol şuya ol yek-tâ
750. Dönerek devr iderek tönderdi
Huzûr-ı Skender'e kim ḡönderdi
751. Anı öyle ḡörüp ol şâh-ı cihân
Fem açıp eyledi bir dem fermân
752. Ol maşrabanın şuyunu ol şâh
İlkâ itdi ḡâke kıldı hem-râh
753. Filesof²⁶ ḡönderip öyle hemân
Fikre ḡaldı filesof niçe zamân
754. Ağlayarak rengi taḡyîr oldu

²³ Emrâz: Emrâzda, M.²⁴ Kaşid: Kaşid, M.²⁵ Tecrübe: Tecrübeye, M.²⁶ Filesof: Feylesofa, M.

- Derünün derd ile memlû boldu
755. Eyledi hüznile âvâz bisyâr
Hakk'a kıldı hamdile istiğfâr
756. Maşrabayı ol hâlile tondürdü
Dergehine İskender'in gönderdi
757. İrtesi gün yine ol şâh-ı cihân
Müheyyâ eyleyip bir ulû dîvân
758. Hükemâ vü 'uçalâsın cem' itdi
Ol huzûrda ne diyip ne işitdi
- [35a]
759. Ol meclis-i a'liye virdi zînet
Ol hekîmi kıldı ol dem da'vet
760. Gelir iken filesof²⁷ Sikender
Vahtile kâmetine kıldı nazar
761. Gördü anı cüşeli bir âdem
Kâmetidir cüşesine tev'em
762. Hüb hışâl alnı yüzü rûyu cemâl
İ'tidâlî'l-bünye bir zât u cîl
763. Pâd-şâh ki buña bakıp fikr itdi
Fikr içinde baħr-ı 'amîke yitdi
764. Kendüye söylediği işbu şûret
Bi'l-bedâhe olmuş muhâlif hikmet
765. Lîk hüsnü olmuş 'aqlına delîl
Hiddet-i hızk u zekâyâ tebdîl
766. Böyle fikr eyler iken ol şâh
Feylesof Skender'i kıldı tebâh
767. Vaht ile Skender'e kıldı nazar
Barmağın²⁸ rûyuna kıldı güzër
768. Ba' de'l-fenne hem vaz' itdi
Hâk-pây-ı şâha toğru gitdi
769. Ol dem İskender'e ki oldu yakîn
Hüsn-i âdâbile öpdü etegin
770. Pâd-şâhlara münâsib elkâbla
Kıldı taħiyyât u senâ âdâbla
771. Aña ol şâh daħı kıldı ta'zîm
Emr-i iclâs ile²⁹ itdi tekrîm
772. O hekîme eyledi bezl-i su'âl
Su'âline işbu cevâb oldu me'âl
773. Söyledi ki baña muķâbil olduñ
Ne içün rûyuña barmaķ ķoduñ
774. Ba' dehû enfûñe hem vaz' itdiñ
Şoñrası baña muķabil itdiñ
775. Ne ola işbu harekâtıdan maķşad
Eyle taķrîr işiddim ey emced
- [35b]
776. Feylesof açdı dehen virdi cevâb
Sâmî' in didi budur re'y-i şevâb
777. Didi görünmege³⁰ şehin-şâh cihân
Nazar itdiñ kuluña vahtle hemân
778. Eylediñ böylesine vehm ü hayâl
Hikmetle bu kıyâfetin cem' i muhâl
779. Ben daħı taşdıķ-i ferâset itdim
Hâk-pâyında hâzâķat itdim
780. Ya' nî yüzde beni olduğı reg
Ben daħı Hindusitân'da yek reg
781. Baña beñzer bir âdem bulunmaz
Olsa da hâzıķ-ı kâmil olmaz
782. Aferîn eyledi ol şâh-ı fiteyn
Ya' nî kim Skender ü Zü'l-ķarneyn
783. Ba' dehû şöbete kıldı âğâz
Hîn-i tekellümde itdi pervâz
784. Didi ol ruğan ile kim ķadeħi
İrsâl itdim dilde buldum feraħı
785. Sen daħı baħr-ı hayâle tolmuşduñ
Ruğana igneleri ģars itmişdiñ
786. Beynimizde cârî olan bu gidişât
Neyi imâ ider işbu hâlât
787. Feylesof açdı ağız virdi cevâb
Virdiği ecvibeden buldu şevâb
788. Ruğan u maşrabadan didi şehâ
Eylemişdin niçe mesâ'il imâ

²⁷ Filesöfa: Filesöf, M.²⁸ Barmağın: Barmağın, M.²⁹ İle: Eyledi, M.³⁰ Görünmege: Görmege, M.

789. Dimişidiñ maşrabada yağa mişāl
Nūr ‘ilmiyle derūnum māl-a-māl
790. Ya‘ nī ‘irfānla derūnum memlū
‘İlmi öğrenmegi itmeme arzū
791. Ben daḥı aña muḳabil didim
Ḥüsn-i sözile cevābıñ virdim
792. Ol kadar kendi ma‘lūmātımdan
Ol kadar kendi mecrübātımdan
- [36a]
793. Ol yağa ğars olunan igne-mişāl
İderim ḳalb-i kerīmin işāl
794. İskender didi ki ol igneleri
Baş idip bir kere düzdüm ben anı
795. Saña tekrār eyledim ben işāl
Sen daḥı anı cilā itdiñ der-ḥāl
796. Baña anı revā idip tōndürün
Pür ziyā eyleyerek gönderün
797. Neydi işbu harekāt içre ğaraḫ
Taşayyüfle eyle anı şimdi ‘arz
798. Feylesof söyledi ki ey şāhım
Felek üzre devr iden mihr ü māmım
799. Sen buyurmuş idiñ sefk-i dimā
Ḳalbimi jengile ḳılmış iḫyā
800. Ben daḥı didim anı iclā ideyim
Ol āyineveş pür ziyā ḳılayım
801. Aña nisbet mahv ola mir’āt cemīl
Görse gün şermile ola taḥcīl
802. İskender söyledi ki ol küreyi ben
İnbisātına çekip zaḥm u miḥen
803. Ābıñ altına anı vaḫ’ itmiş idim
Semt-i maḳşūduma dek gitmiş idim
804. Sen daḥı bir maşrabaya itdiñ taḥvīl
Devr birle āba ḳıldıñ tavşīl
805. Baña işāl eylediñ ol maşrabayı
Seyr ḳıldım ben daḥı ol küreyi
806. Ben daḥı ol şuyu yere dōkdüm
Maşrabanın içine ḥāk tōldurdum
807. Ba‘ d-ez-in saña ḳıldım işāl
Sen daḥı kendiñi ḳıldıñ iğfāl
808. Anı gördükde olduñ ḫayrān
Çok te‘emmül iderek ḳıldıñ giryān
809. Bir ‘amel itmeyerek tōndürün
Maşrabayı ol ḥāliyle gönderiñ
- [36b]
810. Bunların ma‘nāsını eyle beyān
İşbu ḥāl ola bu meclise ‘ayān
811. Feylesof itdi ki ol küreyi sen
Ṭaşa vaḫ’ından murād ola miḥen
812. Bu cihān bizi hemān ḳıldı firīb
Ecel-i mev‘ūde ‘ōmrüm oldu ḳarīb
813. Lik seyr zamānda taḥşīl-i ‘ulūm
Ḥayli ba‘īd olduğı saña ma‘lūm
814. Taḳririmde ḳalmaya hergiz noḳşān
Eyleyem hem ḥāk-pāye ‘arz u beyān
815. Bu ān yirde ola mı bir tedbīr
Tedbīre ide tevāfuḫ taḳdīr
816. Taḫt-ı ābda olan ol küre-mişāl
Şuyun üstünde ide ‘arz-ı cemāl
817. Nāzırına itdigi cilve gibi
Neş’e-dār ola o dem pīr ü şabī
818. İskender söyledi ki ḥāke cevāb
Eyle i‘ṭā bulayım rāh-ı şavāb
819. Feylesof baş-ı kelām eyledi hem
Sözü oldu felek üzre tev‘em
820. Didi ḥākden ola taḳdīr-i murād
‘Āḳıbet mevt-i fenādır ecsād
821. Buña bir çāre ola mı ‘acabā
Ḥüsn-i tedbīr ile mevt olmaz iḫyā
822. Ben daḥı bu ḥāle mütēḫayyir oldum
Ḥikmeti göñlüm içinde buldum
823. Şöyle ḫayrān ile giryān ḳaldım
Niçe müddet baḫr-i ḫayāle ṭaldım
824. Ölūme çāre bulunmaz aşlā
‘Āḳıbet mevt ü fenādır dūnyā

825. Sâ' âdet ol kimseye hem-râhdır
Bu dünyede vü âhiretde şâhdır
826. İskender ki bu kelâmı işitdi
Feylesüfa niçe taḥsîn itdi
- [37a]
827. Aḡa bî-ḡad māl mu' in kıldı ḡuşûl
Ol daḡı bir ḡabbesini kılmadı ḡabûl
828. Söyledi ey şâḡ-ı cihân ' âlî-tebâr
Mu' inin ola hemân kirdḡâr
829. Meylim olsaydı eger dünyâye
' İlmiden bulmaz idim ben vâye
830. Behremend olmaz idim ' irfândan
Cevherin almaz idim her kândan
831. Ba' dehû söyledi ki ey şâḡım
Gönüller içindeki şems ü mâḡım
832. Saḡa bir nuşḡ ideyim eyle ḡabûl
Sözüm olursa ḡuzûrda maḡbûl
833. Didi ki söyle işiddim ey yâr
ḡişsemend olam sözün den her bâr
834. Feylesof söyledi ki ey kâmil
Cümle ' âlem emrin olmuş ' âmil
835. Cem-i re' âyâ yiḡe kıldın tevdi'
' Adl ü dâd-ı dâ' iresin it tevsî'
836. Ḳalblerine olmalısın mâlik
' Adl idip aḡkâmlarına ol sâlik
837. O şehin-şâḡ filosofdan bu pendî
İşidip özü hemân köyündi
838. Zerden ma' mûl bir serîr üzre hemân
Emr-i iclâsına kıldı fermân
839. Başına lû ' lû ' zer kıldı nişâr
Eyledi niçe niçe i' tizâr
840. Nâzar it işbu feleḡin ḡâline
Ṭama' itme mülküne vü câhına
841. Ḳande gitdi filosofla Skender
Ḳıl te' emmûl dünyâda çekme keder
842. Bu ' acûze niçelerin aldamış
' Âḡıbet ḡile ile aldamış
- [37b]
843. İşbu ḡikâyâtı yazdım el-ḡaḡ
Fehm ü ferâset ḡaḡḡında muṭlaḡ
844. Oḡuyup aḡla ferâset ne imiş
Âdemde olan ' aḡl u kiyâset ne imiş
845. Sen daḡı eyle ferâset itmişe
İntibâḡ üzre yürü hemişe
- PEND**
846. Büzürcmihr' den oldu hikâyet
Ben daḡı saḡa ideyim rivâyet
847. Ol ḡekîm böyle ḡikâyet itdi
' Âḡıbet işbu dinden gitdi
848. Çün mesâ' il şordum üstâdımdan
Gitmemek için didi yâdımdan
849. Öğrenip bir varaḡa ḡayd itdim
Ehl-i ' irfâna hedâyâ itdim
850. İşidip nuşḡumu der-yâd ideler
' Amel idip bu dinden gideler
851. Didim ey ḡ' âce-i ' âlem dinle
Ne şorarsam vir cevâbın söyle
852. Didi söyle ki cevâbın vireyim
Ba' dehû cânib-i ḡaḡḡ'a gideyim
853. Söyledim ki evelâ efvâḡdan
Ne ṭaleb eylemeli Allâḡ' dan
854. Cümle enfâ' ola anın içinde
' Aḡlımız olmaya pîç-â-pîçinde
855. Evvelâ söyledi ki a' ladan
ḡınâlık eyle ṭaleb Mevlâ' dan
856. Ba' dehû söyledim ey üstâdım
Rûḡum üstünde olan ecsâdım
857. İdeyim kime sipâriş kârım
Yaḡmâya gitmeyin nâmus u ' ârım
858. İşine eyle sipâriş oḡlum
Kendisin bilene olma maḡmum
- [38a]
859. Söyledim ki kime emîn olayım
Anı ben kendime dost idineyim
860. Söyledi ki ḡasedi olmayanı
Ara bul dost idüben kendin anı

861. Vaqt-i 'ömrüme didim ne lâzım
Virir toğru yola kılmağ 'âzım
862. Didi gençlikde hemân 'ilm ü hüner
Öğrenip eylemeli vaqt güzër
863. Pîr ki olduñ tañşıl it hulk-ı hüsn
Herkes 'indinde olasin müstañsen
864. Sâ'ir eyyâmda dağı eyle huzûr
Kendi aḥvâline kim eyle 'ubûr
865. Söyledim ki sözüm ile mefhûm
'İnd-i hünere ḳanḳı işdir mezmûm
866. Ol dağı açdı kelâm virdi cevâb
'Âleme saçdı o dem re'y-i şavâb
867. Nefsü'l-emri didi beyân eyleyerek
Medḥ idip kendisini hem giderek
868. Söylemege büyüklüğe kimdir şâyeste
Ola dünyâda hemân vâreste
869. Nîk ü bedden didi idendir tefriḳ
Kâr u kâr-dâna kılandır tenmîḳ
870. Didim kimden ideyim ictinâb
Didi ki diñle diyem re'y-i şavâb
871. Şaḳın oğlum birtaḳım hem-demden
Süfliyetden ḡanî olmuş âdemden
872. Ḳanḳı şeydir mürevveti itdi tebâh
Kübrâya buḡl ü ḥased didi penâh
873. Zâhidin 'ucbı zenânın bî-edebi
Merdânın ki dürüḡı munteḥabı
874. Bu şıfâtın ḥâmilidir nâ-dân
Âdemi alçağ idermiş yalan
875. Söyledim kim ola bed-baḡt 'âlemde
Didi faḳîr mütekebbirdir âdemde
- [38b]
876. Söyledimki dünyâda 'âkil kimdir
Didi çok bilip az söyleyendir
877. Peşimânlık 'âkıledir neden
Didi kârında 'acele itmekden
878. Didim ḥamiyeti ne şey eyler izâl
Didi ki ḥumḳ u belâhet fi'l-ḥâl
879. Söyledim ki ne şeydir 'ilme âfet
Teşriḥine eyle bu dem himmet
880. Söyledi ki tâlibi olmayana
'İlmi öğredip eylersen ḥilmi
881. Söyledim ki ekl ü şûrbdan ḡayrı
Ḳanḳı şeydir vire vücûda ḡararı
882. Söyledi ki tevbîḡile vü âzâr hem
İşidip faḳr ile olmağ der-hem
883. Bir dağı le'ime muhtâc olmağ
Arayıp ḥâcetiñ anda bulmağ
884. Bu neşâyıḡımı der-güş eyle
Oḡuyup cümlesini der-hüş eyle
- ḤÂTİME**
885. Bu nuşḥ-nâmeyi kıldım taḡtîm
İtdim ebnâ-yı zamâna taḡdîm
886. Oḡuyup fâ'ide tañşıl ideler
'Amel idip ma'ide tañşıl ideler
887. Oḡudukça kıllalar ḥamd u senâ
Necmî'ye eyleyeler ḡayr du'â
888. Âdem oldur ki naşîḡat tıtdı
Ebleḡ oldur pendini unıtdı
889. Âdem isen sen dağı pend-i keşîr
İdegör sem'ine kim sa'y-ı vefîr
- [39a]
890. Nerede ki gördün ise bir fâzıl
Dest-bûsuna yürü ol vâşıl
891. Nuşḡ ḡüftârına güş vir ol dem
Her sözünü cânına it tev'em
892. Güher-âsâ dürc-i dilde ḡıfḡ it
Ol sözün ḡurur mezâyâsına yit
893. Kütb-i fıkḡa dâ'imâ eyle naḡar
'Ömrün eyle dâ'imâ fıkḡla güzër
894. Fuḡahâ nuşḡıla dâ'im 'amel it
Ṭarîḳ-i zühd ile Ḥakk'a yürü git
895. 'Ulemâdan fuḡahâdır 'uḡalâ
Fuḡahâdan ḡayrısıdır budalâ
896. Fuḡahâ sözünü sem' itmez isen
Ṭarîḳ-i şer'ide kim gitmez isen

897.	Varını yoğunu yağmā iderler Seni alıp kec-rāha giderler	Şeyh Necdiye şaķın olma firīb
898.	‘Āķıbet dūzaķa tūşūrürler İtleri üstüģe tūşūrürler	902. Aldadıp boynuģa bir ĥalka taķar Zümre-i dīvānelere seni ķatar
899.	Dilkūāsā pūstuģu üzerler Cevfesinde şaķmını süzerler	903. Şafiyetle seni mevşūf eyler Şeytanet ‘ilmile me’lūf eyler
900.	Şayyādları ķapıģuza gezdirme Dilki gibi pūstunu üzdürme	904. ‘Aķlıģ alır seni eyler Mecnūn Müzviretten okudur ders-i fūnūn
901.	Ĥaķķ’ıģ aĥlāķıyla ĥulķuģ it tezĥib	905. Necmī’niģ pendini tūt ey oğlum Ĥılmayasın göģlünü kim mağmūm

Kaynakça

- Beyzadeoğlu, S. (2004). *Sünbülzāde Vehbî-Lütfiyye*. MEB Yayınları.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*, 5 cilt. Ötüken Yayınları.
- Çağrııcı, M. (2006). Nasihat: *TDVİA*, 32:408-409. TDV Yayınları.
- Ersü, C. (2011). *Salnamelerde Bayezid Sancağı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.Kaplan, M. (1995).
- Nâbî, Hayriyye-i Nâbî*, (1.Baskı). Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Keleş, R. (2010). Türk Edebiyatında Nasihat. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 44:183-209. Erzurum.
- Levend, A.S. (1968). Ümmet Çağında Ahlāk Kitaplarımız. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 11: 89-115.
- Macit, M. (2014). “Necmî”, *Türk Edebîyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)*, Erişim tarihi: 17.03.2019.
- <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1306>
- Pala, İ. (2002). Kün: *TDVİA*, Ankara: TDV Yayınları, C. 26: 552-553.
- Tiker, S. (2003). *Necmî Dîvânı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Ünver, İ. (1993). Çeviri Yazıda Yazım Birliğı Üzerine Öneriler. *Türkoloji Dergisi* XI (1): 51-89.